

**Kritische analyse van ‘Bijbel en evolutie’
van Henk G. Geertsema (deel 1)¹**

door

Rafael Benjamin
biol. drs., phil. drs.

‘KINDERKENS, LAAT NIEMAND U MISLEIDEN’

(1 Joh. 3:7)

Mijn oude scriptie—begeleider aan de V.U., Henk Geertsema, theoloog en filosoof, heeft in 2021 ook zijn bijdrage geleverd aan de theïstisch-evolutionistische zaak door het schrijven van een boek, genaamd ‘Bijbel en evolutie’². Daarin bekijkt hij, die zichzelf beschouwt als behorend tot de ‘orthodox protestantse kring’³, hoe⁴ het christelijk geloof verenigd kan worden met de evolutietheorie, welke laatste door hem, zoals door alle theïstisch evolutionisten, onkritisch wordt aanvaard:

*Welke ruimte geeft de Bijbel zelf voor de resultaten van de moderne wetenschap? Dat is de vraag waarop dit boek een antwoord probeert te geven*⁵.

¹ Dit eerste deel bevat slechts de kritische bespreking van het woord vooraf en de eerste twee hoofdstukken van Geertsema’s boek. De rest volgt D.V. op enige momenten later.

² H.G. Geertsema: *Bijbel & evolutie*, Buijten & Schipperheijn *Motief*, Amsterdam (2021)

³ A.w.: p. 8

⁴ De ‘of-vraag’ zijn wij blijkbaar inmiddels al gepasseerd. Doet mij denken aan de schijn-democratie der klimaatdrammers, die ‘inspraakavonden’ voor de burgerij houden met als onderwerp: ‘Waar zou u nou 30 windmolens in uw gemeente willen hebben staan?’.

⁵ Klinkt altijd sympathiek, dat ‘probeert’. Zo van: ‘Ik (zeg maar gewoon Henk) ben ook maar een zwak mens, net zoals jullie, lezers, die met vallen en opstaan verder probeert te komen in het leven en met mijn werk’. Maar ondertussen...weet hij drommels goed waar hij heen wil, wat hij bij de lezers wil bereiken. Want hij is veel te slim om dat niet te weten. Anders ga je geen boek schrijven. Vergelijk hiermee ook wat er op p. 10 staat: ‘*Het resultaat stond van tevoren niet vast. Soms was het gewoon spannend, omdat ik niet wist waar ik uit zou komen*’. De Amerikaan zou roepen: ‘Yeah, right!’.

Men beseffe namelijk, dat Geertsema in dit boek ‘de moderne wetenschap’, ‘de wetenschap’, ‘de evolutiewetenschap’, ‘wetenschappelijk onderzoek’, ‘het wetenschappelijke wereldbeeld’, ‘het wetenschappelijke wereldbeeld van de evolutie’, ‘de resultaten van wetenschappelijk onderzoek’ en ‘de evolutietheorie’⁶, doorlopend en onbekommerd *als synoniemen*, als onderling volledig uitwisselbaar, gebruikt. Zo schrijft hij in hoofdstuk 1 op p. 37:

‘hoe lezen we de Bijbel als het gaat om de vragen die worden opgeroepen door de evolutietheorie? Anders gezegd (vet R.B.), hoe verhoudt geloof in de Bijbel zich tot de resultaten van wetenschap?’.

Heel verwarrend is het dan ook om in hoofdstuk 1 ook te lezen, dat hij toch weer *wel* onderscheid maakt tussen wetenschap en het wetenschappelijke wereldbeeld, waarbij hij de wetenschap begrenzen wil en dus *niet* gelijk wil stellen met een wereldbeeld, en deze termen dus *niet* opvat als synoniemen:

‘Wetenschap als zodanig kan geen allesomvattende verklaring geven van de werkelijkheid waarin wij leven (wat is dat anders dan een wereldbeeld?, R.B.). Wetenschap als wetenschap kan niet vertellen wat ten diepste de zin is van ons bestaan. Wat goed is en wat kwaad. Wat liefde kan betekenen (hoezo schrijft Geertsema hier ‘kan’, en bij de andere drie zaken in dit citaat ‘is’ respectievelijk ‘betekent’?, R.B.), of haat. Wat het betekent om mens te zijn (...) Deze beperkte opvatting van wetenschap vormt het uitgangspunt van dit boek.’⁷;

‘Als het gaat om de uiteindelijke verklaring van onszelf en de werkelijkheid om ons heen kan (Geertsema schrijft hier dus niet: ‘komt’, R.B.) Genesis 1 dus inderdaad tegenover de wetenschap komen te staan. Wanneer evolutie wordt gezien als een allesomvattend proces dat alleen met de middelen van de wetenschap kan worden onderzocht, staat evolutie tegenover schepping. (...) Zin en betekenis worden dan op de een of andere manier zelf met evolutie als proces verbonden. In dit geval claimt de wetenschap in feite een allesomvattende verklaring van de

⁶ De gele markeringsen zijn van mij, om de synoniemen aan te geven.

⁷ A.w.: pp. 49-50

*werkelijkheid te kunnen geven, maar het is de vraag of dat wel recht doet aan het eigen karakter ervan. Wetenschap heeft mogelijkheden, maar ook beperkingen. **Zoals gezegd** (vet R.B.), gaan we in dit boek uit van het beperkte karakter van de wetenschap⁸.*

Geertsema zou dus eerder in zijn boek gezegd hebben (zie het door mij vet gemaakte in dit en in het volgende citaat), dat hij uitgaat van het *beperkte* karakter van de wetenschap:

'Deze (vet R.B.) beperkte opvatting van wetenschap vormt het uitgangspunt van dit boek'⁹.

Want anders ontstaat er al snel een onoplosbaar conflict,

'(...) omdat geloof staat tegenover geloof, wereldbeschouwing tegenover wereldbeschouwing. Het geloof in God als Schepper van heel de werkelijkheid komt te staan tegenover de opvatting van evolutie als een allesomvattend proces'¹⁰.

Ik was een beetje verbaasd om te lezen, dat hij zijn beperkte opvatting van wetenschap eerder in zijn boek zegt te hebben ontvouwen. Want ik kon mij toen ik dit las een dergelijke uiteenzetting niet herinneren. Als wij eerder in zijn boek gaan zoeken, komen wij in dit verband het volgende tegen:

'(...) er kan ook op verschillende manieren naar wetenschap worden gekeken. Aan de ene kant wordt ervan uitgegaan dat de wetenschap naast mogelijkheden ook duidelijk beperkingen heeft (...) zij kan geen omvattende verklaring geven van de werkelijkheid als geheel. In verband met evolutie gaat het dan bijvoorbeeld om de ouderdom van de aarde en het ontstaan van planten, dieren en mensen in één langdurig proces (op p. 46 spreekt Geertsema over 'het proces van het ontstaan van het leven', R.B.). Maar evolutie sluit in dat geval niet uit dat God de Schepper is van alles. Daar kan de wetenschap als wetenschap niets over zeggen. Daarom hoeft er bij deze opvatting niet noodzakelijk een conflict te zijn met Genesis 1. Dat hangt ervan af hoe Genesis 1 wordt begrepen. Bij deze beperkte opvatting van wetenschap vallen vragen over zin en betekenis, over goed en kwaad, over de mens en zijn bestemming,

⁸ A.w.: p. 52

⁹ A.w.: p. 50

¹⁰ T.a.p.

*buiten het bereik van de wetenschap. Zij vormen het terrein van geloof en wereldbeschouwing. In het vorige hoofdstuk ben ik van deze beperkte opvatting van wetenschap uitgegaan*¹¹.

Is dat zo? Is het inderdaad een ‘beperkte opvatting’ van wetenschap, die niet noodzakelijk conflicteert met Gen. 1, als de aanhangers van de evolutieleer pretenderen te kunnen meten/weten hoe oud het heelal is, en dat alles wat leeft in één langdurig proces door spontane generatie door stom toeval zonder doel, puur causaal (geen doel-oorzakelijkheid, alleen werk-oorzakelijkheid), dus op volledig materiële wijze, is ontstaan uit een eerste cel in een oersoep? Weerspiegelt dit niet iets van het alomvattende, dus ideologische karakter van deze ‘wetenschappelijke theorie’? God is bij dit *alomvattende* proces immers niet nodig! Het geestesleven, het zedelijke en het geloofsleven worden in dat proces mechanistisch tot bewegende materiedeeltjes gereduceerd. Het geloof in God c.q. in een godheid wordt door iedere rechtgeaarde, consequente aanhanger van de evolutieleer verklaard als een manier om te overleven binnen het kader van de strijd om het bestaan. Binnen dat kader hoort de dood er helemaal bij, vanaf de oorsprong (zoals ook geleerd wordt door de gnostiek). En dat is een aspect aan de evolutieleer dat Geertsema zelfs *aanspreekt*. Want, zo laat hij volgen:

*‘Maar er is nog iets anders wat ons misschien meer aanspreekt. In het proces van het ontstaan van het leven is de dood een onmisbare voorwaarde, met alle gruwelen daarvan, zoals duidelijk wordt in het roofdier dat afhankelijk is van zijn prooi. In het moderne wetenschappelijke wereldbeeld is er geen ruimte voor de opvatting dat deze ambivalentie het gevolg zou zijn van de zondeval van de eerste mensen. Het gaat om natuurwetten die gelden voor het ontstaan en bestaan van de aarde en het leven vanaf het eerste begin*¹².

Is *dit* nu hetgeen Geertsema bedoelt met een ‘**beperkte** (vet R.B.) opvatting van wetenschap’, waar hij in dit zijn boek vanuit zegt te gaan? Het staat er echt! Het gruwelijke lijden en de dood zijn zodoende *onderdeel* van Gods zeer goede schepping, en de zondeval door het eerste mensenpaar wordt ontkend. En het

¹¹ A.w.: p. 48

¹² A.w.: p. 46

betreft hier dus niet enkel een neutrale beschrijving door Geertsema van het moderne wetenschappelijke wereldbeeld, maar het spreekt hem ook aan. Ook in het vervolg van dit eerste deel van mijn bespreking zullen wij zien, dat ook Geertsema zelf geheel in lijn met het moderne wetenschappelijke wereldbeeld geen rekening houdt met de historiciteit van de zondeval bij zijn exegese van Genesis in zijn hoofdstuk twee. En tevens, dat hij geweld en de dood positief waardeert. Want op p. 66, in de paragraaf getiteld ‘Conclusie’, komen wij in lijn hiermede een vergelijkbare positieve waardering van geweld en de dood tegen:

‘(...) met alle dieren zorgvuldig om te gaan (...) betekent zeker niet dat de dood, voor zover het dieren betreft, niet past bij de goede schepping zoals die in Genesis 1 getekend wordt, ook niet wanneer die gewelddadig is’.

Dit laat zich onmogelijk rijmen met wat wij lezen op p. 48:

‘Wetenschap als zodanig kan geen allesomvattende verklaring geven van de werkelijkheid waarin wij leven. Wetenschap als wetenschap kan niet vertellen wat ten diepste de zin is van ons bestaan. Wat goed is en wat kwaad’¹³.

Maar dit is toch echt wat Geertsema’s ‘beperkte opvatting van wetenschap’ behelst: de opvatting, dat lijden en dood er altijd al geweest zijn, en dat er geen historische zondeval door een eerste mensenpaar geweest is. Hiermee gaat hij aan de slag:

*‘Zoals gezegd, gaan we in dit boek uit van het beperkte karakter van **de wetenschap**. Maar dan komt natuurlijk de vraag op of de resultaten ervan dan wel met Genesis 1 te rijmen zijn’¹⁴.*

Dat eerste, dat lijden en dood er helemaal bij horen in Gods goede schepping, noemt hij vervolgens ‘de ambivalentie volgens **het wetenschappelijke wereldbeeld**’:

*‘En wat kan ‘en God zag dat het goed was’ betekenen als we denken aan de ambivalentie volgens **het wetenschappelijke wereldbeeld**? (...) Geeft Genesis 1 wel ruimte voor deze*

¹³ A.w.: p. 49

¹⁴ A.w.: p. 52

*ambivalentie? Past het in wat Genesis leert over Gods goede schepping dat kennelijk nog niet alles helemaal goed is?*¹⁵;

*'(...) dat in Genesis 1 in verband met de schepping met zoveel nadruk – in totaal zesmaal – wordt gezegd dat 'God zag dat het goed was' (...) Hoe is dat te rijmen met het ambivalente beeld dat de evolutiewetenschap geeft?*¹⁶'.

Hoe radicaal anders dan wat deze nota bene Nederlands Gereformeerde¹⁷ professor hier allemaal leraart zat Kuyper hierin:

*'De wereld, zooals God ze eens geschapen had, was in den vloek ondergegaan, en een geheel andere, droeve sombere gedaante van diezelfde aarde was tot aanzijn gekomen. Dit nu kan uiteraard niet anders dan door geweldige werkingen van de elementen tot stand zijn gekomen, en het vermoeden ligt voor de hand, dat we in de woeste toonelen, die de natuur thans nog in menige landstreek aanbiedt, o.m. ook de resultaten van wat toen plaats greep voor ons hebben'*¹⁸;

*'Alle voorstelling, alsof de dood natuurlijk is, en tot het wezen der schepping behoort, moet (...) door een ieder, die voor de Heilige Schrift buigt volstrektelijk worden afgewezen'*¹⁹;

*'Het feit blijft alzoo: De dood heerscht op aarde uitsluitend door de zonde. En dat niet alleen, maar de Schrift leert even beslist, dat God den dood over deze wereld gebracht heeft als een oordeel, en als een straf voor de zonde. De uitspraak: **Ten dage als gij daarvan eet, zult ge den dood sterven**, wijst dit uit. De dood is alzoo niet in dien zin **door de zonde** in de wereld gekomen, dat hij er als een gevolg uit voortvloeide, maar de dood is **gedreigd**, en in den dood heerscht een oordeel Gods, dat ons den dood als een straf doet overkomen'*²⁰;

*'Het staat er toch letterlijk, duidelijk, en met zooveel woorden: De dood is voor God **een vijand**; een vijand die wel het laatst, maar dan toch **zekerlijk** wordt te niet gedaan'*²¹;

¹⁵ A.w.: p. 53

¹⁶ T.a.p.

¹⁷ Dus uit dezelfde kerk als de door mij hogelijk gewaardeerde auteurs van 'De Voorzeide Leer', ds. C. Vonk en ds. F. van Deursen.

¹⁸ A. Kuyper: 'De Gemeene Gratie', eerste deel (*Het geschiedkundig gedeelte*); J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 16

¹⁹ A. Kuyper: 'De Gemeene Gratie', tweede deel (*Het leerstellig gedeelte*); J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 482

²⁰ T.a.p.

²¹ A.w.: p. 483

*‘Voor het onderhavig doel is het ons genoeg, zoo maar op niet te weerspreken wijze is aangetoond: 1^e dat de dood er **door de zonde** is; 2^e dat de dood als **oordeel** en **straf** over de wereld is gekomen; 3^e dat de dood een **vijand** is, en 4^e dat deswege tegen den dood een **strijd** is te voeren, die zal eindigen in zijn **tenietdoening**²²;*

‘Er bestaat toch tusschen den dood, en tusschen alle overig leed en alle overige ellende een niet te loochenen verband (...) van de breede reeks openbaringen van de ellende die om der zonde wil over ons is gekomen, is het voor een ieder vatbaar, hoe in dit alles de dood werkt en de bittere dood zijn bange triomfen viert²³;

*‘Ge moogt toch niet zeggen: **Na den val** bereikte Adam den leeftijd van 930 jaren, zonder val ware hij allicht **duizend** jaren geworden’, (...) geheel de voorstelling deugt niet. Ze onderstelt toch, dat dan zonder zonde Adams levenskracht toch uitgeput zou zijn geraakt, en dat hij eindelijk tóch zou zijn gestorven. En dit nu juist is geheel verkeerd gedacht. Buiten zonde neemt de levenskracht ganschelijk niet af. Alle vermindering van levenskracht is een gevolg van den val. Het menschelijk leven was er niet op aangelegd, om af te nemen, te slinken, en eindelijk in den dood te versmelten. Het leven dat God aan eenen mensch inschiep was er op ingericht om te **leven**, te leven **eeuwiglijk**. De dood behoort niet tot de schepping Gods. De dood is in de schepping Gods ingekomen, door en tengevolge van de zonde. En als de zonde **niet** in den mensch gekomen ware, zou ook de dood hem nimmer overkomen zijn²⁴;*

*‘Zonder zonde zouden ze (Adam en Eva, R.B.) niet hebben **kunnen sterven**. Duidelijk onderwijst de Schrift ons, **dat door de zonde de dood in de wereld gekomen is** (Rom. 5:12). Daarover kan onder Christenen dan ook geen twijfel bestaan. Dat is voor ons zoo, en daar mag voor ons besef niet aan getornd worden²⁵.*

Voordat ik bekijk, hoe Geertsema deze horde voor het theïstisch evolutionisme te lijf gaat, wil ik nog even de draad van de eerste

²² T.a.p.

²³ T.a.p.

²⁴ A. Kuyper: ‘De Gemeene Gratie’, eerste deel (*Het geschiedkundig gedeelte*); J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 117

²⁵ A.w.: p. 118

bladzijde van deze kritische analyse weer oppakken²⁶, en er - wellicht inmiddels ten overvloede - op wijzen, dat het Geertsema erom gaat, om de grote, onoverkomelijke Schriftuurlijke bezwaren tegen de evolutieleer exegetisch (of misschien kan ik beter schrijven: eisegetisch) zodanig te pareren, dat er een ‘verrassende ruimte’²⁷ ontstaat voor christenen richting aanvaarding van die naturalistische leer. Weliswaar schrijft hij nog op pagina 8, dat ‘het (...) ook (gaat) om de vraag of de wetenschap (en ik voeg toe: op **haar** beurt, R.B.) ruimte geeft voor het geloof in God’,

en dat ‘sommigen’ onder de christenen, tezamen met ‘sommige’, ‘misschien wel (...) veel’ niet-christenen menen, dat ‘wetenschap en evolutie het geloof in God uit(sluiten)’²⁸, en schrijft hij hier, in het ‘Woord vooraf’, deze vraag in hoofdstuk 2 te zullen behandelen, maar ook daar zal blijken, dat er van de weeromstuit niet in het minst ook sprake bij deze ‘orthodox protestant’ is van enige kritische relativering van ‘wetenschap en evolutie’ ten opzichte van het christelijke geloof aangaande de in dit kader van belang zijnde inhoud van de Bijbel. Deze scheve stand van zaken ligt ook in lijn met de constatering, dat Geertsema het gezag van Gods Woord voor christenen relativeert (gezien zijn gebruik van het woordje ‘maar’ op pagina 8) door op te merken, dat de Bijbel geschreven is *door mensen*, zonder even zo goed op te merken, dat dit ook geldt voor al de menselijke geschriften, zoals wetenschappelijke publicatiën en wetboeken. Op een heel schoon en vroom klinkende manier probeert Geertsema, deze zelf

²⁶ het gedeelte boven het eerste stippelijntje in dit artikel

²⁷ Klinkt altijd goed, dat woordje ‘ruimte’; zijn gebruik hiervan, zelfs als ondertitel voor het hele boek, doet mij denken aan zijn tot artikel veredelde afstudeerscriptie uit begin jaren zeventig, dat als titel heeft: ‘Transcendentale openheid’; zou hij met dit soort termen duidelijk willen maken: ‘Ik ben niet zo bekrompen hoor, zoals al die ouderwetse gereformeerden, ik ben een vrije jongen van de jaren zestig, ik vind alles best.’?

²⁸ N.b.: hier onderscheidt Geertsema ‘wetenschap’ en ‘evolutie’ dus van elkaar, waardoor het lijkt, alsof niet alleen de vraag besproken wordt, of er een principieel conflict bestaat tussen christelijk geloof en ‘evolutie’ (waarop ‘sommige’ christenen, en ook ik, tezamen met de overgrote meerderheid van de niet-christenen, daarvan ben ik overtuigd, volmondig ‘ja’ antwoorden), maar ook tussen christelijk geloof en ‘wetenschap’, alsof het christelijk geloof *als zodanig* anti-wetenschap zou zijn. Een volkomen onterechte suggestie schuilt hierin. Het tegendeel is juist het geval! En dit schrijft dan iemand, die de eerste hoogleraar aan de V.U. Amsterdam is geweest op de leerstoel, die gesticht is ter ere van Herman Dooyeweerd, die in de lijn van Kuyper erop heeft gewezen, dat het niet gaat om de tegenstelling, de antithese, tussen christelijk geloof en ‘de’, in levensbeschouwelijk opzicht neutrale, onbevooroordeelde, objectieve wetenschap, maar om de religieuze antithese tussen christelijk geloof en christelijke wetenschap enerzijds, en ongeloof en niet-christelijke wetenschap, wat in de praktijk neerkomt op het materialistische, dat is naturalistische geloof in de mythe van het evolutionisme, anderzijds. Maar Geertsema, met de andere theïstische evolutionisten, wil ons wijs maken, dat datgene wat *in werkelijkheid* het materialistische, mythische geloof van de evolutionistische levens- en wereldbeschouwing (men mag ook zeggen ‘ideologie’) is, prima met het christelijke geloof te combineren is: ‘*Daarbij ga ik wel uit van de opvatting van evolutie waarbij niet het geloof in God als Schepper wordt afgewezen*’ (p. 10). En dit schrijft dan een filosoof, eentje die ook nog eens thuis is in het neocalvinisme. Alsof de ideologie van het evolutionisme als zodanig niet alomvattend is, niet werkt als een allesdoordringend zuur, dat ook elk godsgeloof aantast, reduceert, denaturaliseert.

benoemde 'orthodox protestant', het gezag van de Bijbel voor u te relativieren en wel op een zodanige manier, dat hij als resultaat hiervan af denkt te kunnen komen van allerlei zaken in de Bijbel die hem niet bevallen. En wel door te spreken over de *twee verschillende soorten van gezag in de Bijbel*: goddelijk gezag en het menselijke gezag van de bijbelschrijvers. En ook over *twee kennishorizonten*: die van de Bijbelschrijvers en die van ons, moderne mensen. Hij formuleert dat heel schoon maar ook rijkelijk vaag als volgt²⁹:

'(de Bijbel) is door mensen geschreven maar daarin werkt de Geest van God. (...) Maar (vanwaar deze tegenstelling? Zie hierna, R.B.) *in het algemeen gaat het meer om de Geest* (deze hoofdletter G duidt **opnieuw** op de Heilige Geest, R.B.) *vanuit wie* (kleine letter w: door een Bijbelboekschrijver? Of door de H. Geest?, R.B.) *gesproken wordt* (gezien het gebruik van het woordje 'maar' zou men verwachten dat er deze tweede maal 'geest i.p.v. 'Geest' geschreven zou zijn door Geertsema, nl. de geest van een menselijke Bijbelboekschrijver, R.B.). *Deze* (Geest dus, met hoofdletter G, R.B.) *keert het menselijk denken om tot God* (huh? R.B.). *En hij* (kleine letter h, R.B.) *doet dit binnen de horizon van de tijd en de persoon. In het spreken door de geest komt daarom* (hoezo 'daarom'? R.B.) *ook het gezag mee van de menselijke schrijver*(s, R.B.), *in hun taal en stijl, en in de kennis die zij hebben. Deze menselijke kant is open voor onderzoek en beoordeling volgens door God gegeven maatstaven* (welke dan? R.B.). *Dat geldt (...) ook voor de menselijke factor in de Bijbel. Daarbij kunnen ook bepaalde beperkingen zichtbaar worden, zelfs vergissingen en fouten* (lees: zaken die Geertsema niet aanstaan, R.B.). (En dan heel vroom en geruststellend, met Schrifttekst en al, R.B.): *Behoort deze beoordeling niet tot de mondigheid en vrijheid* (hier spreekt het kind van de jaren zestig-revolutie, dat Geertsema is, R.B.) *in Christus waarover Paulus spreekt in Galaten 6? In een volwassen gezagsrelatie gaat het niet om de letter maar om de bedoeling (vgl. 2 Korintiërs 3:6). Ik wil dus ook het 'menselijk'* (vanwaar nu weer die relativierende aanhalingstekens? Is het door de schrijver bedoelde menselijke gezag nou echt menselijk of niet? R.B.) *gezag van de Bijbel*

²⁹ Gezien mijn vele opmerkingen in dit citaat heb ik voor het lezersgemak Geertsema's tekst groen gemarkeerd.

erkennen, maar niet als gelijk aan het 'goddelijk' (vergelijkbare vraag als vlak hiervoor, R.B.) gezag. Het goddelijk gezag is de allesbeheersende norm. Voor het menselijk gezag gelden bepaalde normen. Daarom is de menselijke kant van de Bijbel open voor onderzoek en in zekere zin (welke zin? R.B.) ook voor beoordeling. Dat geldt (...) ook voor de kennis voor zover die afhankelijk is van de mogelijkheden van een bepaalde tijd. (...) Maar (...) er (blijft) ruimte om de menselijke beperkingen van de boodschapper te erkennen. Dat geldt ook wat betreft de kennis van de natuur en de geschiedenis³⁰.

Zo! Dat bodempje is vast gelegd. Let wel: dit hele verhaal is gebaseerd op een verwarrend door elkaar heen gebruiken van de woordjes Geest en geest, en op een redenering (zie mijn rood geschreven vraagje), die ik althans niet kan volgen!

Op dezelfde pagina spreekt hij opnieuw over het bestaan van het 'tweevoudige gezag van de Bijbel, het goddelijke en het menselijke';

En dat wij niet in de tijd van de Bijbelschrijvers leven en daardoor een andere kennishorizon hebben wil volgens Geertsema zeggen, dat wij bij het lezen van Genesis 1 ons af dienen te vragen, wat dit zou kunnen betekenen voor ons leven hier en nu:

'Maar we kunnen Genesis 1 ook lezen vanuit een andere vraag: de wereld waarin we leven, die we concreet om ons heen zien, wat is daar ten diepste het karakter van? Hoe doen we daar recht aan in de manier waarop we leven? Hoe gaan we op een goede manier om met de natuur, met de planten en de dieren om ons heen? Hoe kijken we naar onszelf? Wat zien we als het doel van ons leven? Het gaat er dan om of Genesis 1 vandaag betekenis zou kunnen hebben in verband met al deze vragen. Als we Genesis 1 zo lezen (...) (dan) (...) gaat (het) (...) om ons bestaan hier en nu. Hoe wij aan de wereld om ons heen recht kunnen doen. (...) Het gaat erom hoe wij vandaag in de wereld staan'³¹;

'Er zijn dus goede redenen om aan te nemen dat het in Genesis 1 niet in de eerste plaats gaat over wat er ooit in een ver verleden is

³⁰ A.w.: p. 37

³¹ A.w.: pp. 47-48

*gebeurd. Het gaat er vooral om dat wij onszelf en de wereld waarin wij leven zien als schepping van God*³².

Ik moet eerlijk gezegd de eerste nog tegenkomen³³ die op zo'n bizarre manier, met zulke vreemde kronkels, de scheppingsgeschiedenis in de Bijbel leest. Het voormelde komt er volgens Geertsema dan ook op neer, dat uw geloof, gezien vorenstaande, dan ook niet echt *kan* zijn (sic) als u uw geloofs*beleving* niet laat bepalen door de evolutietheorie (want daarom gaat het hem, daarop komt volgens mij datgene wat hij wil zeggen uiteindelijk neer):

*'Het Bijbelse geloof moet verbonden worden met onze concrete ervaring wil het echt zijn. Dat betekent dat de veranderingen in de manier waarop wij tegenwoordig de wereld kennen, moeten doorwerken in de manier waarop wij vandaag dat geloof beleven. Anders komt dat geloof buiten de werkelijkheid te staan. Om het wat abstract te zeggen: de kennishorizon waarbinnen wij geloven, is niet meer dezelfde als die van de Bijbel. (...) Mede door de wetenschap zijn daarin grote veranderingen opgetreden. (...) de kennishorizon waarbinnen de Bijbel spreekt (...) is niet bedoeld als uitgangspunt voor alle tijden*³⁴.

Maar volgens mij gaat het in de Bijbel om algemeen-geldige heilsfeiten, om de blijde Boodschap, die bedoeld is voor alle mensen van alle tijden en culturen, los van hun kennisniveau en de stand van de wetenschap, die ook nog eens feilbaar mensenwerk is. Daarom kan het nooit zo zijn, dat belangrijke Bijbelse waarheden niet meer zouden gelden voor ons, die toevallig in een andere tijd en cultuur geboren zijn. Ik verwerp dan ook het bestaan van twee soorten van gezag in de Bijbel, het goddelijke en het menselijke, evenals de noodzaak van het hanteren van twee kennishorizonten, de Bijbelse en de

³² A.w.: p. 51

³³ Dat wil zeggen: nadat ik niks meer met Geertsema te maken had, maar toen - begin jaren negentig - speelde dit theïstische evolutionisme nog niet. Al was de voedingsbodem, de grote ontvankelijkheid ervoor, aan de V.U. en meer van dat soort G.K.N.-verbanden, instituten, al rijkelijk aanwezig. Bedenk, dat het verderfelijke rapport 'Over de aard van het Schriftgezag' al van 1980 dateert (en op de V.U. voor een groot deel is uitgebroed). Bedenk ook, dat de opperketter H. Kuitert toen nog springlevend en aldaar werkzaam was. Het is de grote schuld van wijlen G.C. Berkouwer, dat deze sloper (het zal wel komen doordat hij bij hem gepromoveerd is: het 'old boys network', het trauma van de door K. Schilder veroorzaakte vrijmaking zal bij Berkouwer ook wel opgespeeld hebben) niet in de jaren zestig al van de V.U. is getrapt. Zijn gedachtengoed, mede ontstaan door de leringen van de V.U.-evolutionist J. Lever, kon zodoende steeds verder uitzaaien, voortwoekeren, en een ieder weet wel, waar het met de V.U. op uit is gedraaid: *terminatie* van de Christelijke identiteit. Ik ben hier nog steeds zeer ontstemd over (om mij nog netjes uit te drukken), over deze vernietiging van mijn zuil, waaraan ik een belangrijk deel van mijn identiteit ontleen.

³⁴ A.w.: p. 41

hedendaagse, een noodzaak, die Geertsema ons wel op het hart wil drukken:

‘We zullen het luisteren naar de Bijbel moeten verbinden met de kennishorizon van onze eigen tijd, dus ook met de resultaten van de huidige wetenschap. En dat kan betekenen dat we moeten afwijken van de kennishorizon van waaruit de Bijbel spreekt. Die vrijheid hebben we, omdat het hier gaat om de menselijke factor van de Bijbel’³⁵;

‘De kennishorizon van de Bijbel, voor zover het daarbij gaat (zulks allicht ter bepaling door bv. Geertsema en andere theïstisch evolutionisten, R.B.) om de menselijke factor van het Bijbelse spreken, kan niet de norm zijn waarnaar de resultaten van wetenschappelijk onderzoek worden beoordeeld’³⁶;

‘God spreekt immers via mensen (...) Daarbij brengen de boodschappers hun eigen kennishorizon mee. Die menselijke factor mag worden beoordeeld’³⁷.

Dat mag dan van Henk Geertsema, maar op welke Schriftplaats baseert hij dat?

Nogmaals: uit vorenstaande blijke, dat hij allermint *ook maar iets* vanuit de Schriften aangetoond heeft. Ik bestrijd, dat er in de Bijbel sprake is van tweeërlei gezag: goddelijk gezag en menselijk gezag. De hele Bijbel bevat niet slechts Gods Woord, maar *is* het, zo staat geschreven.

Weliswaar wekt Geertsema ook de indruk dat hij bovenstaande relativeert, en wel door op het intrinsiek voorlopige karakter van wetenschappelijke kennis, en op het soms speculatieve en aanvechtbare karakter van een ondertussen wel als bewezen feit gepresenteerde theorie of hypothese te wijzen, maar men late zich hierdoor niet misleiden: Geertsema gelooft *echt*, dat onze menselijke wetenschappelijke kennis (lees in zijn geval: de evolutietheorie) onfeilbaar, perfect kan zijn, en daardoor een zelfs *normatief* onderdeel van onze huidige kennishorizon behoort te zijn. En dat *alleen dan* de Bijbelse leer ook voor ons, in onze tijd, tot haar recht kan komen. Wie dus niets van de evolutietheorie

³⁵ A.w.: p. 42

³⁶ A.w.: p. 43

³⁷ T.a.p.

afweet, laat staan wie deze bestrijdt, wie dus niet bij zijn verstaan van de werkelijkheid vanuit zijn christelijke geloof rekening wil houden met de resultaten van wetenschap, kan met zijn geloof geen recht doen aan de Bijbelse leer:

*‘Beslissend is dat bij het beoordelen van de resultaten van wetenschap de naar haar aard voor de wetenschap geldende normen de maatstaf vormen. Wanneer dat oordeel positief uitvalt, behoren deze resultaten legitiem, zelfs normatief, tot de kennishorizon van onze tijd. Zij moeten dan ook verbonden worden met het verstaan van de werkelijkheid **vanuit het geloof** (vet R.B.). Alleen op deze wijze kan wat de bijbel ons leert in onze tijd tot zijn recht komen’³⁸.*

Dus hoe gaat Geertsema de horde voor het theïstisch evolutionisme van het volgens het christendom niet thuis horen in Gods goede schepping van lijden en dood te keer? Dat zij er wel in thuis horen is heel moeilijk plausibel te maken. Daarvoor heeft hij dan ook heel veel woorden nodig. En ik daardoor helaas ook, om dit adequaat te pareren. De kostbare tijd die mij dit kost zou ik liever in iets positiefs gestoken hebben. Maar dit moet. Omdat ik al zovele kritische kanttekeningen heb gemaakt bij het lezen van reeds de eerste drie hoofdstukken (aan lezing van de rest moet ik nog beginnen) zie ik mij, zoals reeds opgemerkt in voetnoot 1, ertoe gedwongen, om deze kritische analyse op te splitsen in meerdere delen. Er is namelijk meer dan genoeg stof voor een reeds fors uit te vallen bespreking van het woord vooraf en de eerste twee hoofdstukken. In de eerste hoofdstukken heeft Geertsema namelijk een zeer groot aantal pagina’s nodig om de theïstische evolutionisten zo onwelgevallige Bijbelse waarheden van, ten eerste, in hoofdstuk twee, het voordat de zondeval plaatsvond bestaan van de staat der rechtheid, waarin geen sprake was van lijden, dood en geweld, noch onder dieren, noch onder mensen³⁹, en, ten tweede, in hoofdstuk drie (dat ik de volgende keer hoop te bekritisieren), het bestaan van Adam en Eva

³⁸ A.w.: p. 43

³⁹ Geertsema stelt op pagina 9 de onzinnige vraag: ‘Hoe volmaakt is de schepping die in Genesis 1 wordt beschreven?’ Alsof er gradaties kunnen zitten in volmaaktheid. En let ook op die toevoeging ‘die in Genesis 1 wordt beschreven’. Daarmede geeft deze zich ‘orthodox protestant’ noemende in feite te kennen, dat hij Genesis 1 niet zonder meer aanvaardt als getrouw verslag van de schepping.

als het eerste mensenpaar waaruit de gehele mensheid is voortgekomen, zodanig te modelleren, zodanig te deformereren, dat zij ruimte laten voor de naturalistische oftewel materialistische evolutietheorie.

In deze kritische analyse is er sprake van een mengeling van een negatieve en een positieve component. Het negatieve deel bestaat uit de (verdere) deconstructie van de redeneringen van Geertsema. Ik hoop de lezers duidelijk te maken, dat zijn betoog geen hout snijdt, weshalve de lezer dit boek met een gerust hart in de klike (niet bij de kringloopwinkel!) kan deponeren, om onnodig ruimtebeslag in zijn of haar huis te voorkomen. En het positieve deel bestaat uit het door mij, die zelf geen theoloog is, weer onder de aandacht brengen van de Schriftgetrouwe exegeese van een *echte* gereformeerde theoloog, in wiens schaduw Geertsema nog niet eens mag staan: dr. Abraham Kuyper. Ik zal relevante zaken die hij met betrekking tot Genesis 1-11 opmerkt (zoals zo net reeds gedaan is) uitgebreid citeren. Dit zijn dus zaken, perspectieven, die in de vergetelheid zijn geraakt. En waardoor raken zaken in de vergetelheid, en andere niet? Waardoor wordt het ene als wel, maar het andere als 'niet meer van deze tijd' gebrandmerkt? Omdat dit selecteren allemaal mensenwerk, menselijke keuzen betreft! De overheersende tijdgeest, actief onder de heersende, zelf benoemde 'élites'⁴⁰, is het die bepaalt, wat wij nog mogen weten uit de geschiedenis, en wat verzwegen moet worden⁴¹. Hele zgn. 'canons' worden er door 'onze' links-liberalistische, socialistische en neomarxistische machthebbers van de overheid met haar inspecties onze scholen door de strot geduwd, want scheiding van kerk en staat geldt alleen als het de humanistische staat zo uitkomt. Daardoor komt het, dat een volstrekt onbetekenende randfiguur als Jacoba van Beyeren in de canon staat, puur omdat zij vrouw is. En, ander voorbeeld, daardoor komt het, dat Kuyper de huidige tijdgeest niet van pas komt als je de evolutietheorie ingang wilt doen vinden in de schaapskooi van Christus. Dus negeer je Kuyper.

⁴⁰ 'Citeer jij mij, citeer ik jou'.

⁴¹ Dit laatste is alleen niet het geval wanneer de goede, calvinistische tijdgeest overheerst, d.w.z. de culturele leiding heeft, de publieke opinie beheerst. Want die staat in de waarheid, en is daardoor niet bevreesd voor de feiten, voor de waarheid. En kan daardoor volkomen open en eerlijk zijn en de discussie aangaan i.p.v. die te schuwen, en te censureren.

Maar ik doe daar niet aan mee. Ik heb maling aan de tijdgeest. Sterker nog: ik haat die geest. Ik maak de lezer dan ook graag deelgenoot van slechts een klein, maar uiteraard voor het onderwerp relevant deel uit de rijke schatten, die in Kuypers immense oeuvre opgestapeld liggen om opnieuw ontsloten te worden en weer te renderen.

Ten eerste dus de kwestie van het al of niet altijd al bestaan hebben van geweld, lijden en dood in de Schepping⁴². Om kort te gaan: neen! Voor de zondeval was hiervan in Gods zeer goede schepping nog *geen* sprake. Alle roofdieren waren weliswaar al van het begin af aan aanwezig, van meet af aan was er weliswaar het wild gearde gedierte, maar toen nog niet zozeer, hetzij als een ‘rand van dreiging’ buiten Gods goede schepping, zoals dat wel geldt voor de wateren en de duisternis, wier inperking door God zelfs voorwaarde was voor het ontstaan van de goed geordende schepping, hetzij als een werkelijke bron van lijden en dood binnen Gods goede schepping, als wel als dieren die in toom gehouden werden door God en door Adam. Kuypers:

*‘Zoo was het dus (bij de instelling van het Noachietisch verbond, R.B.) een genade, een goede gunste onzes Gods, dat Hij, ‘de vreeze en de verschrikking des menschen’ op de dierenwereld legde. Niet de mensch had ze in zijn hand, maar ‘ze zijn door God in de hand der menschen overgegeven’ (...) Dat hierin nu **genade** spreekt, is niet alleen in dien zin te verstaan, dat het een voor den mensch gunstige beschikking was, maar ook zoo, dat God door deze daad van genade de kwade gevolgen stuitte, die de mensch door de zonde over zich gebracht had. In het paradijs is van vreeze van den mensch voor de dierenwereld geen sprake. De dieren komen tot Adam in stille gedweeheid, en hij aanschouwt ze en doorziet ze, en noemt hun naam. Toen het plantenrijk nog geen doornen en distelen voortbracht, dreigde er voor den mensch ook nog geen gevaar van de zijde van de dieren. Maar toen door de zonde de vloek uitbrak en de Goddelijke harmonie van het paradijs*

⁴² Ik ben het eens met de auteur dat de schepping na de zes scheppingsdagen wel voltooid is, maar dat dit niet betekent dat de mens geen taak meer heeft, maar dat er inderdaad ontwikkeling moet plaatsvinden. Dus daarop zal ik niet in extenso ingaan. Kuypers heeft hierover in zijn ‘De Gemeene Gratie’ heel boeiende dingen geschreven.

verbroken werd, toen ja, sproten de doornen en distelen uit, en voer ook in het wilde dier de moordzucht om den mensch te vernielen'⁴³;

'Toen God zijn schepping aanzag, en verklaarde dat ze zeer goed was, bezat toen de slang reeds de eigenschap om gif te spuwen en was ze toen reeds met vijandschap tegen den mensch vervuld? Zoo wij, voor ons, deze vraag ontkennend beantwoorden, geschiedt dit (...) omdat het voor ons besef niet met de volmaaktheid Gods te rijmen is, dat Hij alzoo de dierenwereld zou hebben geschapen. De volkomenheid der schepping eischt harmonie, en hier zou de schrikkelijke disharmonie door God zelf in zijn schepping zijn ingedragen (...) de woorden reeds: Ik zal vijandschap **zetten** tusschen het geslacht van de slang en het geslacht van de vrouw, toont immers dat hier iets nieuws intreedt. Een vijandschap, die er is, behoeft niet meer gezet te worden, ja, **kan** het niet'⁴⁴;

'(...) de tegenwoordige geaardheid van de giftige, schadelijke en verscheurende dieren (is) niet constant, niet de oorspronkelijke, niet de noodzakelijk blijvende (...), maar (...) deze (kwam) er als tusschenbedrijf in (...). Die geaardheid was er niet in de schepping; eens gaat ze weg, nu is ze er. (...) De vraag nu, hoe zulk een ontzettende verandering in de bestaanswijze dezer dieren kon intreden, kan de zoölogische ontleedkundige ons **niet** beantwoorden. De ontleedkunde der dieren kan niet anders ontleden dan de dieren, zooals ze die vindt. Wat ze oorspronkelijk waren, ontsnapt aan haar onderzoek. En al toont ze ons nog zoo scherpzinnig aan, dat het dier gelijk zij dit vindt, in zijn organen en lichaamsdeelen geheel op verscheuren en vleesch eten is aangelegd, dat bewijst niets hoegenaamd tegen de mogendheid van het Eeuwige wezen, om wat Hij almachtig **vormde** ook even almachtig te **vervormen**'⁴⁵;

'Neen, zoo als nu de dierenwereld bestaat, zoo is ze door God in zijn scheppingsplan **niet** gedacht en **niet** in zijn scheppingswerk uitgebracht. Wat in die schriklijkheid in het licht treedt is de **vloek**. Ook die dierenwereld was oorspronkelijk anders, ze was Godewaardig, en dit in zulk een mate zelfs, dat de Cherubijn des

⁴³ A. Kuyper: 'De Gemeene Gratie', eerste deel (Het geschiedkundig gedeelte), J.H. Kok, Kampen (z.j.): pp. 38-39

⁴⁴ A.w.: p. 237

⁴⁵ A.w.: p. 238

*hemels ons als gesymboliseerd in den leeuw, den adelaar en het rund kon worden voorgesteld*⁴⁶;

*‘Men heeft wel gevraagd, of, buiten zonde, het wild gedierte iemand niet van het leven had kunnen berooven, maar ook dit kan in zulk een zin worden beantwoord, dat de verscheurende aard van het wild gedierte oorspronkelijk niet aanwezig was; gelijk we dan ook zien, dat in het Paradijs al het gedierte tot Adam geleid werd. **Onverschillig nu** (vet R.B.), of de verscheurende aard in dat gedierte ontbrak, oftewel dat de mens een biologeerende macht bezat, om het wilde dier in te toomen (Kuyper gaat hier dus niet op deze kwestie in, R.B.), is het zeer wel denkbaar, dat van dat gedierte geen bedreiging des doods naar den mensch uitging*⁴⁷.

Maar Geertsema denkt hier anders over. Verderop in dit tweede hoofdstuk *noemt* hij de wateren op en onder de aarde en de duisternis, de nacht, weliswaar een ‘rand van dreiging’ voor Gods goede schepping, maar het zal blijken, dat hij deze kwade zaken toch, gnostisch, als onderdeel van Gods goede schepping beschouwt. Dat verwoordt hij dan via de formulering: *‘als een mogelijkheid, zo niet als een werkelijkheid’*, waarbij evenwel zal blijken, dat zij *werkelijkheden* zijn in Gods goede schepping. Ik kom hier (veel verderop) nog op terug, maar ik bespreek eerst het lijden en de dood die volgens Geertsema vanaf den beginne *daadwerkelijk* veroorzaakt worden door de roofdieren.

Het door roofdieren veroorzaakte geweld, lijden en dood, de predatie, ziet hij niet als afwezig, ook niet slechts als mogelijkheid, maar enkel als *werkelijkheid* van Gods goede schepping. Want als hij de aanwezigheid van roofdieren slechts zou zien als een *rand van dreiging*, dus als alleen nog maar een *mogelijkheid*, maar nog niet als een *werkelijkheid*, dan komt de vraag op, wanneer die mogelijkheid van dreiging dan tot werkelijkheid werd. En dan zou Geertsema uit moeten komen bij het concrete moment van de zondeval van Adam en Eva. Maar ja, dat zou negatieve gevolgen hebben gehad voor het zelf kunnen en anderen, zoals u, geachte lezer(es), kunnen laten omarmen van de evolutieleer, volgens welke predatie, ziekte en dood altijd al bij

⁴⁶ A.w.: p. 239, cf. verder ook a.w.: p. 111 en A. Kuyper: *Van de Voleinding*, tweede deel, tweede onveranderde uitgave, J.H. Kok, Kampen (1935): pp. 85-86. Hoe ver slaat Geertsema met *zijn* interpretatie van deze zaak op zijn pp. 60-61 wel niet de plank mis! We komen hierop verderop in deze bespreking nog terug.

⁴⁷ A. Kuyper: *Van de Voleinding*, tweede deel, tweede onveranderde uitgave, J.H. Kok, Kampen (1935): p. 61

Gods goede schepping gehoord hebben, evenals bij hem de zee en de nacht. En om die acceptatie door de christenen is het hem per slot van rekening begonnen⁴⁸.

Te midden van zijn betoog zegt Geertsema ook iets over het cultuurmandaat. Ik stem daarmee, zoals reeds in een voetnoot gezegd, in. Het na de scheppingsweek voltooid zijn van de schepping betekent inderdaad niet, dat de mens, populair gezegd, niets meer te doen heeft⁴⁹. Hij heeft een cultuurmandaat, hij moet de aarde bebouwen en bewaren, dus de erin gelegde potenties actualiseren, tot ontwikkeling brengen. En ik voeg, Kuyper hierin volgende, toe: ter meerdere eer en glorie van de Schepper en dus Eigenaar ervan, en om de mensheid hogerop te doen stijgen, uiteindelijk hoger dan de engelen, hoger dus ook dan ... satan⁵⁰.

In a.w., p. 53 noemt Geertsema dit bebouwen en bewaren

‘verzorgen en bewaren’,

en op p. 81 lezen wij:

‘En in Genesis 2 is sprake van het bewerken en bewaken van de tuin in Eden (...) Er is sprake van bewaken, van onder gezag brengen’.

Los van het feit, dat dat laatstgenoemde, dat ‘onder gezag brengen’, niet behoorde tot het voor de zondeval aan Adam verleende cultuurmandaat, maar pas tot het na de zondvloed dus ook na de zondeval met Noach gesloten natuurverbond, en hier dus door Geertsema de onjuiste suggestie gewekt wordt, dat bewaken en onder gezag brengen synoniemen zijn: de lezer dient te beseffen, dat de mens volgens Geertsema dat bewaken moet

⁴⁸ Alleen op p. 61 kom ik een spreken over wilde dieren als behorend tot een soort van ‘rand van dreiging’ tegen: *‘(...) wilde dieren (...) vormen een mogelijke bedreiging (...)’*. Maar dat was volgens hem zo *‘In de wereld van het Oude en het Nieuwe Testament’*, dus zeker (ook) na de zondeval (waarmee de evolutionist Geertsema dus moeite heeft, als we ons die voorstellen als concrete historische gebeurtenis). Dus niet tijdens de staat der rechtvaardigheid voor de val.

⁴⁹ God heeft immers de opdracht tot voortplanting aan de mens, maar ook aan de dieren gegeven, en aan de aarde de opdracht tot voortbrenging van jong groen (van een opdracht aan *planten*, zoals Geertsema meent (zie het kopje boven desbetreffende paragraaf op p. 55) blijkt niets).

⁵⁰ Alle weerstand tegen het principe van de cultuur-ontsluiting, dus tegen cultuur-ontwikkeling als zodanig, tegen het ontplooiën van je talenten en het ontsluiten van de ingeschapen potenties, populair gezegd: het moeite hebben met ‘het eruit halen wat erin zit’, zoals we dat bij de neo-marxisten, maar ook bij vele christenen heden ten dage aantreffen in het kader van de milieu- en klimaatgekte, is dan ook tegen de Schriften. Met het streven naar veracherlijking (*‘Guild **back** getter’*), dus naar primitivering, terug richting de chaos die aan de schepping vooraf ging, speelt men slechts satan, de grote omkeerder (*diabolos*) in de kaart.

doen tegenover een altijd aanwezige rand van dreiging (van het kwaad in de vorm van de wateren, de duisternis). Waarbij bedacht zij (zoals wij hiervoor net schreven), dat Geertsema de zondeval niet erkent, maar ervan uitgaat, dat dit kwaad al vanaf den beginne als werkelijkheid deel uitmaakt van de goede schepping, in plaats van er een 'Fremdkörper' in is.

Maar Kuyper heeft hier een overtuigender kijk op, want hij vat de in Gen. 2:15 aan de mens Adam gegeven opdracht tot het bewaren, tot het bewaken van het paradijs in deze zin op, dat Adam de Hof van Eden moest bewaken *tegenover satan*:

*'Nu was den mensch door God als plicht opgelegd, niet alleen om den hof **te bebouwen**, maar ook om den hof **te bewaren** (Gen. 2:15). **Bewaren** nu onderstelt, dat er een macht was, tegen welke het Paradijs beschermd moest worden. Dat er een macht der vernieling bestond, wist de mensch alzo. Van die macht had hij dusver nog niets ontwaard. Doch nu openbaarde zich die vreemde, die geheimzinnige, die dusver onbekende macht. Ze sprak door dat dier. Ze gebruikte de slang als instrument. En er is alzo geen twijfel, of Eva werd terstond gewaar, dat ze niet met die slang als gewoon dier, maar met die slang als een **bezeten** dier te doen had'*⁵¹

Blijkens Gen. 3: 23-24 moet de mens na de zondeval de hof verlaten, om in plaats van het *paradijs* te bewerken en te bewaren/bewaken, de om zijnentwil gevloekte *aarde* in het zweet zijns aanschijns te bewerken om te kunnen leven. Tegen satan hoefde het paradijs immers niet langer door hem bewaakt te worden, want die was nu immers toch al in de schepping 'binnen gekomen'. Nu moest de hof van Eden, m.n. de boom des levens, door een cherub *tegen de mens Adam* bewaakt worden! Kuyper hierover:

'Het uitgangspunt voor onze beschouwing over de beteekenis van de Cherubim geeft ons Gen. 3:24 in vergelijking met Gen. 2:15. In Gen. 3:24 lezen wij, dat God de Cherubim in het Paradijs eene verblijfplaats geeft en in Gen. 2:15, dat het een woonstede voor den mensch was; terwijl wij in beide gevallen de uitdrukking vinden: 'om te bewaren' (...) Wat ligt nu tusschen deze

⁵¹ A. Kuyper: 'De Gemeene Gratie', eerste deel (*Het geschiedkundig gedeelte*); J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 193.

aangehaalde verzen in? De zondeval en het verdrijven van den mensch uit het Paradijs, dat eerst aan Adam tot woonplaats geschonken, daarna een woonplaats voor de Cherubs werd. (...) Het Paradijs was een lustoord in den hof van Eden, dat lag in het midden van de aarde en een oase op die aarde was, waar hoogere goddelijke krachten werkten. Er was daar een zekere overgang van het stoffelijke op het geestelijke te vinden, ook in de brute wereld (de boom des levens en de boom der kennis des goeds en des kwaads, de incorporatie van Satan in de slang) en daarom had het Paradijs een geestelijke persoon nodig om het te bewaken. Dit was de plicht van den mensch geweest tegenover Satan; en toen de mensch nu Satan toch had binnen gelaten, werd zijn taak aan de engelen overgedragen'⁵².

Geertsema maakt tussendoor, voordat hij verder gaat met het thema geweld, lijden en de dood in het dierenrijk, ook nog even een onderscheid tussen de eerste drie en de volgende drie scheppingsdagen, en tracht hij de lezers wijs te maken, teneinde dat merkwaardige onderscheid te rechtvaardigen (wat hij nodig acht om dit onderscheid een geloofwaardig alternatief te doen zijn voor de normale wijze van lezen van Gen. 1), dat er op de derde scheppingsdag nog niets levends geschapen werd. Dus dat er in het plantenrijk, zoals in de landbouwgewassen, en in de vleesetende planten, geen leven zit!:

'Maar er is nog geen leven'⁵³.

Dus eigenlijk valt het plantenrijk volgens hem samen met het rijk der anorganismen, der levenloze dingen. WANT:

*'(...) in het Oude Testament wordt **meestal alleen** (een innerlijke tegenstrijdigheid, R.B.) in verband met dieren en mensen van leven gesproken, niet in verband met planten. Leven wordt verbonden met adem en bloed. En die hebben planten niet'⁵⁴.*

Dit noem ik nu echt sofisterij. Los van deze zozeer met de alledaagse, voor-theoretische ervaring van ieder mens met gezond

⁵² A. Kuyper: 'Dictaten Dogmatiek, Locus de Creaturis, A: Locus de angelis', tweede druk, J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 52

⁵³ A.w.: p. 55

⁵⁴ T.a.p.

boerenverstand strijdige stellingname wil ik er Geertsema op wijzen, dat er ook bij planten sprake is van ademhaling, meestal via de huidmondjes aan de onderkant van de bladeren. Ook bij planten is er het ademhalingsproces van de opname van zuurstof en de afscheiding van koolzuurgas. Dat is op een heel andere manier dan bij ons mensen, maar staat de wijze waarop bv. een koraalrif ademhaalt dan zoveel dichterbij die van de mens? En de samenstelling van het bloed is in het dierenrijk wel zo gevarieerd dat ik echt niet kan zeggen, dat datgene wat in bv. een koraalrif de functie heeft van het bloed bij de mens, nu zoveel dichterbij de mens staat dan het vatenstelsel van een plant of boom.

Vooralsnog beperkt Geertsema in dit tweede hoofdstuk voor wat betreft de aanwezigheid van het lijden, geweld en de dood zich dus tot de dieren, omdat met de dood van de mens de zonde samenhangt, en dat komt in een ander hoofdstuk ter sprake. Geertsema ontkent door het maken van deze splitsing impliciet dus reeds datgene, wat de kerk van alle eeuwen altijd, geheel naar de Schriften, geleerd heeft, namelijk dat de zondeval van de eerste Adam *kosmische* proporties had:

*'Er is wel gedacht (alsof het hier een uitzonderlijke positie betreft, R.B.) dat volgens Genesis de dood er als zodanig pas is door en na de zonde van de mens. Dat zou dan ook voor de dieren moeten gelden. Op zich geeft de tekst van Genesis 1 en 2 geen aanleiding om dat te denken'*⁵⁵.

Geertsema meent, dat van meet af aan ziekte en dood in de tuin van Eden aanwezig waren door te wijzen op de aanwezigheid van de boom des levens in het paradijs. Zijn onderbouwing hiervan zal volgen in een volgend hoofdstuk, maar nu alvast zou ik hier tegenin willen brengen, dat de mens daarvan *na* de zondeval inderdaad niet (meer) mocht eten. Maar dat sluit niet uit, en Kuyper meent zelfs: dat betekent, dat, ware er geen val in zonde geweest, mens en dier nooit dood zouden zijn gegaan dankzij het genuttigd hebben van een vrucht van die boom. Die boom zal, blijkens het boek Openbaring aan Johannes, ook, maar dan

⁵⁵ A.w.: p. 57

rijkelijk, aanwezig zijn op de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, die na Christus' wederkomst samen zullen vallen:

*'Ons lichaam verteert aldoor, en dat verlies moet door gestadige opneming van nieuwe spijs hersteld worden. Zoo is het niet nu pas ter oorzaak van de zonde; maar zoo is het eveneens in het Paradijs geweest. 'Van allen boom dezès hofs zult gij vrijelijk eten'. En zoo zal het ook eens zijn op de nieuwe aarde onder den nieuwen hemel. De hemelsche Bruidegom wacht op ons aan een bruiloftsmaal vol vet en mergs, en langs de rivier des levens staan als heerlijke vruchtboomen diezelfde **Boomen des levens**, waarvan macht krijgt te eten, al wie in Christus ontslapen is. Men vergist zich dus, indien men waant, dat in het Paradijs de instandhouding van het lichaam bijzaak was. Integendeel, dat lichaam moest ook in het Paradijs gevoed. Voeg hierbij nu in de tweede plaats, dat dit lichaam in het Paradijs nog slechts in een **voorloopigen** toestand verkeerde. Had Adam Gods wet volbracht, dan zou hij ook lichamelijk uit den toestand der sterfelijkheid in een toestand van onsterfelijkheid **zonder sterven** zijn overgegaan, gelijk hij van het **kunnen** vallen tot het **niet meer** kunnen vallen, zou zijn voortgeschreden. Dit nu stelt èn geestelijk èn lichamelijk een overgang. (...) het lichaam, dat nog sterven **kan**, is anders gesteld dan het lichaam, dat **niet meer** kan sterven. En nu wagen we de vraag te doen, of het zoo onwaarschijnlijk is, dat de **Boom des levens** juist die vrucht droeg, die de mensch eten moest, om deze gewichtige verandering in zijn **lichamelijke** gesteldheid tot stand te brengen. Al het overige geboomte in den hof had de strekking, om zijn lichamelijk leven te onderhouden in den staat waarin het geschapen was, maar deze ééne Boom strekte, om zijn **lichamelijk** aanzijn in den staat van heerlijkheid over te leiden. Immers, de **Boom des levens** is in het Paradijs eene uitzondering, maar is op de nieuwe aarde de gewone vruchtboom'⁵⁶.*

De dood was altijd al aanwezig, uitdrukkelijk *niet* van meet af aan als deel van de schepping, want wat God scheidt kan onmogelijk de kiemen des doods bevatten, maar als een 'rand van dreiging', niet alleen maar met betrekking tot de aanwezigheid van de watermassa's en de duisternis, die door God bij het scheppen hun plaats toegewezen hebben gekregen, door Hem in toom werden

⁵⁶ A. Kuyper: 'De Gemeene Gratie', eerste deel (Het geschiedkundig gedeelte), J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 128

gehouden, maar ook in de vorm van het zeker zullen intreden wanneer de mens de 'gehoorzaamheidstest' niet zou doorstaan doordat hij van de boom van kennis van goed en kwaad zou eten. Dat Geertsema komt op de foutieve gedachte, dat de aanwezigheid van de boom des levens bewijst, dat van meet af aan ziekte en dood in de tuin van Eden aanwezig waren, komt slechts voort uit zijn ontkenning van een historisch moment van de zondeval door Adam en Eva.

Hieruit volgt, dat het eten van vlees door mens en roofdier voor de zondeval niet voorkwam. Terecht haalt Geertsema in dezen Gen. 1:29-30 aan. Ten onrechte echter meent hij, gezien zijn vraagstelling, dat uit de creationistische, of eigenlijk: gewoon christelijke, overtuiging, dat er geen vlees gegeten werd *voor* de zondeval⁵⁷, volgt, dat er ook geen ruimte zou bestaan voor het *bestaan* van roofdieren. Hij stelt immers de vraag:

*'Betekent dit dat (...) er geen ruimte is voor het eten van vlees **en daarmee** (vet R.B.) ook niet voor roofdieren?'*⁵⁸.

Maar ze *bestonden* wel, de schepping was immers *voltooid*, alleen aten ze de groene planten. Kuyper:

*'De vloek, die door der menschen zonde over het schepsel komt, treft ook het dier. Van de Schepping lezen we in Gen. 1: 29,30 dat God aan den mensch het zaadzaaiende kruid en de boomvrucht gegeven had, maar aan 'al het gedierte der aarde, en aan al het gevogelte des hemels, en aan al het kruipende gedierte op aarde, (...) heb Ik al het groene kruid tot spijs gegeven'. Een uitspraak waarin ons (...) treft (...) dat het elkander verscheuren der dieren niet naar de ordinantie Gods is'*⁵⁹.

⁵⁷ Ik schrijf hier 'zondeval' omdat Geertsema hier in discussie is met de niet-darwinistische christen, in wiens discours het heel gewoon is om over de zondeval te praten. Eidoch, men bedenke, dat Geertsema zelve steeds spreekt over 'Gods goede schepping'. Een christen neemt dan aan, dat dan bedoeld wordt: voordat zonde, lijden en dood in de wereld kwamen door de zondeval van het eerste mensenpaar Adam en Eva, een gebeurtenis die kosmische proporties zou hebben (cf. bv. A. Kuyper: *'De Gemeene Gratie'*, eerste deel (het geschiedkundig gedeelte), J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 234, en diens *'Van de Voleinding'*, tweede deel, J.H. Kok, Kampen, tweede onveranderde uitgave (1935): pp. 81-83). Maar Geertsema voelt zich er, als echte theïstische evolutionist, ongemakkelijk bij, om over de historische gebeurtenis, genaamd 'zondeval', te spreken. Hij doet dat in dit hoofdstuk nergens. Hij ontkennt feitelijk die gebeurtenis. Hij pleit immers (een volleerde gnosticus zou het niet beter kunnen) voor het standpunt, dat alle ellende van meet af aan deel uit gemaakt heeft van Gods goede schepping.

⁵⁸ A.w.: p. 58

⁵⁹ A. Kuyper: *'Van de voleinding'*, eerste deel, tweede onveranderde uitgave, J.H. Kok, Kampen (1935): p. 494; zie ook A. Kuyper: *'Van de voleinding'*, tweede deel, tweede onveranderde uitgave, J.H. Kok, Kampen (1935): pp. 75-76

Dit betekent niet, dat hun roofdieren-aard er dus niet van meet af aan al geweest is, als een 'rand van dreiging'. Maar alle dieren waren tam doordat zij in toom werden gehouden door God en door Adam. Sporen van deze koninklijke heerschappij van de mens Adam over de dieren, die grotendeels verloren is gegaan door de zondeval, vinden we nog bij slangenbezweerders en dompteurs. Slechts over enkele diersoorten bleef door Gods genade ook na de val des mensen heerschappij in tact: het vee bleef, en verwilderde niet. Sommige andere diersoorten bleken gemakkelijk tembaar en ware mensenvrienden, niettegenstaande de val: bv. de hond, het paard, de dolfijn. Dit verklaart het ook, dat God alle dieren bij Adam bracht voor naamgeving, en later naar de ark van Noach, waarbinnen ze tijdens de zondvloed ook tam bleven, en niet voor elkaar een gevaar vormden. Kuyper schrijft hierover het volgende:

*'Gelijk we vroeger aantoonde, moet er bijzondere betekenis worden gehecht aan het vermogen dat den mensch verleend was, om temkracht op de wilde dieren uit te oefenen. Men kan, met het Scheppingsverhaal voor oogen, niet zeggen dat de dieren eerst na den val van den mensch wild **geworden** zijn, want er staat onderscheidenlijk in Gen. 1:24: 'En God zeide: De aarde brenge voort levende zielen naar hun aard, vee, en kruipend en **wild gedierte**, en wel naar **zijn aard**. Ons wordt dus niet bericht, dat na 's mensen val, door den vloek, zeker aantal eerst tamme dieren wild geworden zijn; maar er staat met zoovele woorden, dat ze reeds eer de mensch verscheen, wild **waren**. Hierbij bleef het echter onbeslist, of deze wilde dieren reeds aanstonds bot zouden vieren aan hun verslindingswoede, m.a.w. of ze reeds terstond na hun optreden op het tamme vee aanvielen om het te verslinden. Dan toch zou niet alleen het tamme vee, maar ook de mensch in zeer ernstig gevaar hebben verkeerd, om reeds den eersten dag van zijn bestaan aan tijger, leeuw of panter ten prooi te zijn toegevallen. Elk middel tot zelfverweer toch ontbrak. De mensch was naakt en geheel ongewapend. (...) Met het oog hierop nu wezen we er met nadruk op, dat er blijkbaar van meet af temkracht gewerkt heeft. (...) Dit verschijnsel van het temmen nu schijnt tweërlei in zich te dragen: een vermogen van den mensch om het wilde dier te imponeeren, maar ook een vermogen in het wilde dier om geïmponeerd te worden. Van tweërlei is alzoo*

sprake, ten eerste van een daad Gods, waardoor Hij het wilde dier den aanval op wat weerloos tegen hem over staat belet; en ten andere van een den mensch, als naar Gods beeld geschapen wezen, verleende macht om het wilde dier van zich af te houden. Van het eerste lezen we in Gen. 2:19 en ten deele ook in Gen. 7:2 vv. Er staat toch niet, dat Adam al het dierenrijk naar zich toelokte, maar dat God het hem **toebracht**; en ook bij de ark kan 't niet zoo verstaan worden, dat Noach al de dieren, en dus ook de gier en adelaar en havik, zelf gevangen heeft; integendeel, vooral bij de ark moet het een vanzelf aankomen van de onderscheidene dieren zijn geweest onder Goddelijke leiding. Iets wat vanzelf onderstelt, dat God de Heere èn in het Paradijs èn bij de arke den hartstocht van het wild gedierte intoomde en tegenhield. (...) We vinden alzoo duidelijk uitgesproken, dat de wilde dieren, voor zooveel ze aan hun verslindingswoede geen bot mochten vieren, bedwelmde en in die bedwelming getemd werden, eenerzijds door Gods onmiddellijke werking, en anderdeels door de middellijke werking die van den mensch, als geschapen naar Gods beeld, uitging⁶⁰.

Terecht verwijst Geertsema naar Gen. 9:3 als de Schriftplaats waar de nieuwe mensheid, vertegenwoordigd door de patriarch Noach, na de zondvloed van God toestemming verkrijgt om alles te eten wat hij maar wil. Maar hij noemt *twee punten* om te pleiten voor het wel degelijk ook voor de *zondvloed* (dus niet voor de *zondeval!*) voorkomen van het eten van vlees⁶¹. Misschien in de veronderstelling dat zijn creationistische opponenten menen, dat er van vlees eten in de eeuwenlange periode tussen de zondeval en de zondvloed binnen de steeds bandelozer en verder verwilderende mensheid geen sprake was, omdat die mensen zich weliswaar aan God noch gebod iets gelegen lieten liggen, maar alleen wèl aan het verbod op het eten van vlees. Een werkelijkheidsvreemde (achterhoofd)gedachte zou dat dan zijn. Zoals ook Kuyper schrijft:

*‘maar Hij geeft ook het dier aan den mensch **tot spijze**. ‘Al wat zich roert, zij u tot spijze; Ik heb het u al gegeven, gelijk het groene kruid’. Deze verordening is in het Noachietisch Verbond nieuw. In*

⁶⁰ A. Kuyper: *Van de Voleinding*, tweede deel, tweede onveranderde uitgave, J.H. Kok, Kampen (1935): pp. 111-112; Kuyper noemt van verder nog Daniël in de leeuwenkuil, en de wilde dieren in de woestijn van Jericho waarin Jezus omdoolde (Markus 1:13).

⁶¹ We herkennen hier de stroman-drogredenering.

*het paradijs was hier oorspronkelijk geen sprake van. Toen bestond de voeding der menschen in wat het plantenrijk aan edele vruchten bood, maar van vleeschvoeding ontdekt ge geen spoor. Of men nu daarom recht heeft tot de bewering, dat de mensch vóór den Zondvloed geen vleesch zou genuttigd hebben, wagen we te betwijfelen. Reeds is het op zichzelf niet te gelooven, dat bij zoo verwilderden toestand, als waarop de ontwikkeling van ons geslacht vóór den Zondvloed was uitgelopen, alleen moeskruid en boomvrucht 's menschen voeding zou gebleven zijn. (...) De voorstelling, zelfs nu nog door sommige geloovigen voorgestaan, alsof vóór den Zondvloed alle menschen vegetariërs zouden geweest zijn, wijzen we daarom af. Doch ook al was vroeger het eten van vleesch **gangbaar**, toch was de oorspronkelijke scheppingsordinantie, die den mensch het plantenrijk voor zijn voeding aanwees, nog nimmer in dien zin aangevuld en uitgebreid. En dit is nu wat **na** den Zondvloed gebeurt. Het is God zelf, die na den Zondvloed het gebruik van vleesch voor den mensch instelt⁶².*

En even verderop:

'Het standpunt, waarop ge u daarbij hebt te plaatsen, is door niemand juister dan door Calvijn zelf aangegeven. Bezit ge uit uzelf, d.i. van nature het recht, om een dier dood te maken en op te eten? Of anders gezegd, volgt uw recht om een dier te dooden en tot spijze te gebruiken uit de schepping, al dan niet? Dit nu ontkent Calvijn, en hij doet dit volkomen terecht⁶³'.

Als *eerste punt* noemt hij het offer van Abel. Ik, niet Geertsema, omdat dit niet in zijn theïstisch-evolutionistische denkraam van pas komt, wijs erop: dit offeren vond pas plaats *na* de zondeval. Geertsema schrijft dan, dat het 'voor de hand' ligt, dat (ik merk op: de godvrezende) Abel de niet aan God geofferde delen van het door hem geslachte dier zelf op zou eten, in plaats van die weg te gooien. *Want* volgens Leviticus mochten de Israëlieten dat. Alsof Abel een Israëliet was, en alsof de wetgeving van Leviticus van voor de zondvloed dateert, sterker nog: in Abels tijd al bestond, en

⁶² A. Kuyper: 'De Gemeene Gratie', eerste deel (*Het geschiedkundig gedeelte*), J.H. Kok, Kampen (z.j.): pp. 39-40; zie ook A. Kuyper: *Van de Voleinding*, tweede deel, tweede onveranderde uitgave, J.H. Kok, Kampen (1935): pp. 113-117

⁶³ A.w.: p. 43

dus ook voor Abel kon gelden. Dit is dus een allesbehalve overtuigend pleidooi van Geertsema. Eerder is het erg zwak. En Geertsema lijkt te menen - wij wezen reeds op de onjuistheid van deze veronderstelling - dat zijn creationistische opponenten de gedachte, dat er al voor de zondvloed (in plaats van voor de zondeval) vlees gegeten werd, problematisch zouden kunnen vinden:

‘Dat zou betekenen dat in Genesis het eten van vlees niet pas na de zondvloed is begonnen’⁶⁴.

Geertsema meent kennelijk voorts, dat het een creationistisch standpunt is dat God, ondanks de door de creationist erkende historische zondeval, het ten behoeve van een offer slachten van vlees niet zou willen zien. Maar waarom zou de creationist zoiets vinden? Het gaat erom dat Abels offer na de zondeval plaatsvindt. En die zondeval is nogal een gebeurtenis! Een van kosmische proporties. Van dezelfde orde als de zondvloed. God had het voordien bv. nog nimmer laten regenen, daarna wel, getuige de regenboog (die tot teken *werd* na de zondvloed). En na de val maakte zelfs God Zelf voor Adam en Eva klederen van door Hem Zelf *gedode* dieren, ook ter bescherming tegen het door de val drastisch verslechterde wereldwijde klimaat:

‘Ook mag niet vergeten, gelijk reeds onze vaders opmerkten, dat Adam en Eva in het paradijs, na den val, van Gods wege met schaapsvellen bekleed zijn, iets wat het slachten van deze dieren onderstelt’⁶⁵

‘Geen onzer ontkent toch, dat in het Paradijs den mensch alleen de plantaardige spijs was toegewezen; maar hieruit volgt niet, dat wat wet en regel was in het Paradijs, thans nog wet en regel zou zijn, nu we uit het Paradijs zijn verdreven. Veeleer blijkt uit het Paradijsverhaal het tegendeel. In de bedekking van de schaamte der menschen met het dierenvel lag vanzelf uitgesproken, dat het dier van nu voortaan ter beschikking van den mensch stond, en in zooverre kan men zelfs zeggen, dat reeds hier de offerande werd

⁶⁴ A.w.: p. 59

⁶⁵ A. Kuyper: *‘De Gemeene Gratie’*, eerste deel (het geschiedkundig gedeelte), J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 40

*ingeluid. Abel bracht dan ook terstond daarna het eerste dieroffer, en heel de Schrift door is Abel hierin de verkoorne Gods*⁶⁶.

En ook zou dit vermeende creationistische standpunt, dus dat God tegen het ten behoeve van een offer slachten van vlees zou zijn, ook strijdig zijn met Gods Noach na de zondvloed *expliciet* toestaan van het eten van vlees. Want ook die toestemming werd gegeven *na* de zondeval. Dus de creationist heeft geen moeite met het voorkomen van het eten van vlees na de zondeval. De zondvloed is hierbij niet van belang. Of misschien kwam Geertsema tot zijn veronderstelling dat de creationist moeite zou moeten hebben met het offer van Abel doordat Geertsema per abuis denkt dat met hem ook de creationist meent, dat Abel tijdens zijn offeren leefde in Gods goede schepping van den beginne, met als onderdeel daarvan ook zonde, lijden en dood. Dat zou natuurlijk een grove vergissing zijn. Of een stroman-redenering.

Dat God een *na de zondeval* onder de mensen gegroeide praktijk, die *voor* de zondeval expliciet verboden was, pas veel later, want pas na de zondvloed, in het kader van het natuurverbond met Noach, met zoveel woorden ook legitimeert, ook al had Hij er dus na de zondeval, maar nog voor de zondvloed, nog geen goedkeuring aan gegeven, kunnen wij (ik in elk geval) als beperkte mensen misschien even weinig begrijpen als de discrepantie tussen enerzijds het cultuurmandaat dat voor de zondeval aan Adam in Gen. 1:28 (het heersen over de dieren en het de aarde onderwerpen) en in Gen. 2: 15 (het de hof van Eden bewerken en bewaren) werd gegeven, en anderzijds wat God pas na de zondvloed tegen Noach en zijn zonen in Gen. 9:2 genadiglijk zei, namelijk dat zij zullen beschikken over alle dieren, *maar* dat die ook *bang en vol schrik* voor hen zullen zijn. Wat net zo goed als vlees eten door niet enkel de wilde dieren, maar ook de mensen, een na de zondeval nieuw ingetreden stand van zaken is, die ten tijde van Noach dus al lang bekend, al lang gebleken was in de periode tussen zondeval en zondvloed in.

⁶⁶ A. Kuyper: *Van de Voleinding*, tweede deel, tweede onveranderde uitgave, J.H. Kok, Kampen (1935): p. 92

Voor het *tweede punt* dat Geertsema noemt als ‘bewijs’, dat vlees eten in ‘Gods goede schepping’ voorkwam (de orthodox-protestantse lezer denkt dan al gauw: ‘dus in de staat der rechtheid, voor de zondeval’, maar Geertsema laat ook hier weer vanuit zijn theïstisch-evolutionistische standpunt de historische zondeval buiten beschouwing, en heeft het zonder meer, zonder nadere bepaling, en dus m.i. vaag en misleidend, alleen maar over ‘Gods goede schepping’), gebruikt hij een stukje poëzie, namelijk Psalm 104, waarin de grootheid van God in de schepping bezongen wordt. Daarin staat o.m.:

*‘De jonge leeuwen gaan uit op roof, brullend vragen zij God om voedsel’*⁶⁷.

Het is, om als eerste op te merken, *mij* althans niet duidelijk, of het hier om de in zonde gevallen schepping of om de schepping in staat van rechtheid gaat. Maar het lijkt mij voor de creationist geen probleem ervan uit te gaan, dat in deze psalm ook met de in zonde gevallen schepping, inclusief Gode om voedsel brullende jonge leeuwen, als onderwerp, Gods lof daarin bezongen wordt. God had, zoals Geertsema ook zelf al releveerde, geen probleem met, integendeel: Hij had welbehagen in Abels vleesoffer. Dit was na de val. Dus waarom zou Hij dan wel na de val problemen hebben met om vlees brullende, redeloze jonge leeuwen? Dit sluit hun deel uitmaken van Gods in den beginne goede, maar daarna gevallen schepping niet uit. Alleen was hun wilde aard voor de zondeval nog ingetoomd, en vormde die daardoor een ‘rand van dreiging’. Het is dan ook een beetje verwarrend dat Geertsema zijn tweede punt afsluit met het zinnetje:

*Roofdieren behoren tot Gods goede schepping en dus ook prooidieren **als prooidieren** (vet R.B.)*⁶⁸;

en op p. 66 lezen wij iets dergelijks:

*‘Genesis 1 is dus niet in strijd met het bestaan van roof- en prooidieren **als zodanig** (...)’*⁶⁹.

Inderdaad, het is waar: net zoals de wilde roofdieren bestonden ook de wilde prooidieren (en ook het vee) van meet af aan, en

⁶⁷ A.w.: p. 59

⁶⁸ T.a.p.

⁶⁹ Zie ook a.w.: p. 78

waren zij van meet af aan geschapen naar hun eigen aard. Maar door hier nog eens toe te voegen: *'als prooidieren'* respectievelijk *'als zodanig'* suggereert Geertsema, dat er ook al van meet af aan van bejaging sprake was. Quod non. Al het gedierte, en de mens, was vegetarisch. Door de zondeval trad er evenwel een *verandering van geaardheid* in de zin van een ontembaarheid bij het wild gedierte in.

In de volgende paragrafen, getiteld 'Wilde en gedomesticeerde dieren' en 'Voedsel voor mens en (wild) dier'⁷⁰, is sprake van een typisch staaltje van inlegkunde. Want Geertsema doet het voorkomen, alsof de uitbreiding van hetgeen de mens tot voedsel dienen mag tot **'Alles'** (vet R.B.) *wat zich roert, wat leeft* in Gen. 9:3 (in mijn N.B.G.-vertaling van 1951), die na de zondvloed door God aan Noach medegedeeld werd in het kader van de instelling van het natuurverbond, een uitbreiding is ten opzichte van een oude situatie van Gen. 1: 29-30 waarin de mens *zowel* het zaaddragende gewas en het geboomte met zaaddragende vruchten, *als het vee* zou mogen eten. Maar dat staat er niet, in Gen. 1: 29-30! Daar is van een toestemming om *vlees*, zelfs al zou dat van zijn eigen vee zijn, te eten geen sprake. Het vee *was* er al wel, blijkens Gen. 1: 24-25, ja, maar kennelijk om het veld om te ploegen, melk te geven, en later misschien boter, kaas en onbevruichte eieren, waarvoor handelingen noodzakelijk zijn die God de mens later wellicht zou aanleren. De uitbreiding waarvan sprake is in het natuurverbond met Noach in Gen. 9:3, is de uitbreiding *van* het mogen eten van *alleen* het zaaddragende gewas en het geboomte met zaaddragende vruchten *tot* het eten van, zoals gezegd, *alles wat zich roert, wat leeft, zonder* dat er onderscheiden wordt tussen vee en wild gedierte. Ook het groene kruid, dat in Gen. 1:30 alleen nog maar tot voedsel dienen mocht van *al* het gedierte der aarde, dus zowel van de roofdieren als van het vee⁷¹, maar niet van de mens, mocht voortaan, blijkens Gen. 9:3, ook door de mens gegeten worden. Dat het in Gen. 1: 29-30

⁷⁰ Let op die haakjes!

⁷¹ Geertsema vindt het op p. 60 met betrekking tot dit Bijbelvers relevant, dat het vee niet apart genoemd wordt. Het is hem niet duidelijk genoeg, dat er gesproken wordt over *'al het gedierte* (dus niet 'wild gedierte', maar 'gedierte', R.B.) *op aarde en al het gevogelte des hemels en al wat op de aarde kruipt, waarin leven is'*, want hij maakt ons zijn volgende, dubieuze Schrift-interpretatie deelachtig: *'Ook bij het voedsel voor de dieren in vers 30 gaat het om voedsel voor in het wild levende dieren. Het vee wordt daarbij niet genoemd'*. Over die haakjes in de titel van deze paragraaf mag gerust gezegd worden: The devil is bij Geertsema in the detail.

en in Gen. 9:2-3 zou gaan om het onderscheid tussen het voedsel voor mensen enerzijds, en het voedsel, niet voor dieren überhaupt, maar voor *'in het wild'* levende dieren anderzijds (vandaar die haakjes in de titel van deze paragraaf), maakt Geertsema er maar (eigenmachtig) van.

Nu lijkt het mij het handigste, het meest doelmatig, om Geertsema's tekst van p. 61, waar hij hierover helaas *nog* weer verder doorgaat, hieronder over te nemen, maar dan voorzien van de toevoegingen die ik bij lezing aangebracht heb in het exemplaar van zijn boek dat ik ter analyse ontvangen heb. De lezer kan dan het onderstaande printen en uitknippen en over de tekst in zijn of haar exemplaar van Geertsema's boek heen plakken:

'Kennelijk gaat het niet, in ieder geval niet direct, om het voedsel voor het vee. Beide worden immers uitdrukkelijk apart genoemd (zo uitdrukkelijk en daarmee overtuigend is dat dus niet, R.B.). In Genesis 1 zijn de zaaddragende planten en vruchtbomen voor de mens en de groene planten voor de wilde dieren. In Genesis 9 geeft God toestemming aan de mens om ook het vlees van die dieren te eten. Duidelijk is (niet dus, R.B.) dat het gaat om de verhouding tussen mensen en wilde dieren. Niet om de verhouding tussen mens en vee. Dus ook niet om de verhouding tussen mens en dier in het algemeen.'

Op pp. 61-62 volgt dan nog een heel theologisch gezever over Bijbelvertalingen dat exemplarisch is voor Geertsema's gortdroge haarkloverijen om de Bijbel maar te laten zeggen wat hij wil. En waarop komt hij dan uiteindelijk uit? Op dit, dat

(...) de mens in Genesis 9:3 niet alleen toestemming krijgt om vlees van wilde (doorhaling uiteraard R.B.) dieren te eten, maar ook de groene planten die in Genesis 1 aan de wilde dieren zijn toegewezen'.

Nou, en?

Gezien voormelde, onterecht ingevoerde onderscheid tussen vee en wild gedierte in Gen. 1:29-30 is het dan ook bepaald on-Bijbels en misleidend dat hij op p. 62, in de laatste alinea van de paragraaf *'Voedsel voor mens en (wild) dier'*, schrijft dat hij aangetoond zou hebben, dat de mens blijkens Gen. 1: 29-30 in

den beginne vlees at en dat er predatie plaatsvond. Misleidend, want hij schrijft:

'Er is daarom alle reden (...)'.

Want Geertsema heeft *helemaal niets* aangetoond van wat hij alhier pretendeert aangetoond te hebben.

Daarom ben ik het ook met hem oneens, dat we Jes. 11 *niet* terug zouden mogen projecteren op de goede schepping van Gen. 1, goed in de zin van de staat der rechtheid. Dat mogen we *wel*. Want - en dat zegt Geertsema zelf ook - er geldt een cultuurmandaat voor de mens om de goede schepping verder te ontwikkelen. Volgens Kuyper is het zo dat, ware er geen breuk van de zondeval geweest, die ontwikkeling geleid zou hebben tot datgene wat in Jes. 11 geschetst wordt. Van dit laatste zal dan later echter wel sprake zijn - want God blijft trouw aan Zijn schepping en geeft er niets van prijs aan satan - maar pas dankzij het herstellende werk van Christus, de Zoon des mensen, de tweede Adam. Het is dan ook onjuist als Geertsema op p. 64 een breuk aanbrengt tussen de situatie in de schepping in den beginne *voorafgaande* aan de zondeval, en de in Jes. 11 geprofeteerde belofte ener *her-stelde* schepping. Een breuk namelijk in de vorm van de aanwezigheid van lijden, zonde en dood in die schepping in den beginne, al voor de val. Deze visie leidt bij hem (zie p. 65) tot een vrij negatieve kijk op de wereld van (op creationistisch, niet Geertsema's, standpunt) voor de zondeval. De zondeval is een gebeurtenis waar hij geen rekening mee houdt, waardoor, op zijn standpunt, wij *nog steeds* leven in die wereld van Gen. 1, die zodoende on-harmonieus *geschapen* is.

Zijn o.i. negatieve kijk op die wereld, waarin lijden en dood *van meet af* aan bij Gods goede schepping horen, maar waar hij, anders dan de creationist, niettemin veel minder moeite mee heeft, leidt vreemd genoeg bij hem toch ook tot de beweringen, dat de mens, de onderkoning van de schepping, 'ruimte moet laten' aan de *wilde* dieren, dat de mens qua voedsel 'genoegen moet nemen' met het zaadragende gewas, dat hij de *wilde* dieren niet mag bejagen. Maar *tegelijktijd* schrijft hij hier, met betrekking tot Gen. 1:29-30, dat de mens, als hij toch zo nodig een stukje

vlees wil eten, dat van zijn *vee* afkomstig moet laten zijn, niet van het *wild* gedierte:

‘Als er door de mensen al vlees gegeten wordt, moet dat zijn van hun eigen dieren, hun vee’.

Niet alleen is ook dit weer iets negatiefs (wild is heerlijk), het is ook *tegenstrijdig* met het voorafgaande, dat de mens ‘genoegen’ zou moeten nemen met het zaaddragende gewas. Het is dan ook ontleend aan **Gen. 9:3**, de tijd na de zondeval en zelfs na de zondvloed. Hier, op p. 65, gaat het immers, zoals gezegd, om de Schrifttekst Gen. 1:29-30, waarin *niet* over een onderscheid tussen vee en wild gedierte gesproken wordt. Zou God Zichzelf in Gen. 1:29-30 tegenspreken? Natuurlijk niet. Hier blijkt, dat Geertsema zijn eigen pleidooi voor het vanaf den beginne bestaan van lijden en dood de nek omdraait door *ook* een plaatsje te willen geven aan Gods toestemming aan de mens om vlees te eten, die pas na de zondvloed kwam. Dat deze door Geertsema erin gelegde toestemming zijn eigen vee betreft maakt niet uit: ze houdt het *doden* van een dier in. In elk geval was *de dood* er volgens hem al in Gen. 1. Geertsema heeft dus, doordat hij niet aan de staat der rechtheid met erop volgende zondeval wil, en dus niet wil aan twee fundamenteel van elkander verschillende ordeningen: de staat der rechtheid en de gevallen wereld, te worstelen met twee verschillende geboden van God aan de mens betreffende wat hij mag eten: enerzijds dat de mens alleen maar zaaddragend gewas mag eten in Gen. 1, en anderzijds dat de mens alles mag eten, wat hij maar wil, in Gen. 9. Een (dus ook nog eens onschriftuurlijk) onderscheid maken tussen vee en wild gedierte, teneinde de aanwezigheid van de dood vanaf den beginne, in de vorm van het vlees van vee mogen eten door de mens, geloofwaardig te maken, helpt hem dus niet om bovengenoemde tegenstrijdigheid op te lossen.

In de volgende alinea lijkt het dan, alsof hij zojuist helemaal *niet* betoogd heeft dat de mens volgens Gen. 1:29-30 alleen maar vlees van zijn eigen vee mag eten (als hij dat zo nodig wil), maar geen wild gedierte, wat inhoudt, dat *het lijden en de dood* bestonden ten tijde van Gen. 1, immers in de vorm van het slachten van vee. Want hier schrijft hij, dat de mens blijkens Gen. 9:2-3 niet alleen

maar vee, maar *ook wild* gedierte mag eten. Hij noemt dit - en daarop zou ik de aandacht willen vestigen - een 'ingrijpend anders geworden (zijn)' van de 'orde', die ten tijde van Gen. 1 nog 'goed' was! Nogmaals: dat 'ingrijpende' zou dan moeten bestaan uit het voor consumptie door de mens bv. niet alleen maar vee, bv. een varken, maar ook *wild* gedierte, bv. een wild zwijn, mogen doden. Maar zo ingrijpend vind ik dat niet. Dood is dood. Leed is leed. Geertsema probeert hier wel de 'lusten' maar niet de 'lasten' van zijn niet willen erkennen van een historische zondeval ten behoeve van zijn theïstisch-evolutionistische verhaal te willen hebben. En aan Gen. 3:17-18, waarin toen al, ver voor de zondvloed, maar als straf van de zondeval, door God tegen Adam gezegd wordt, dat de aardbodem vervloekt zal zijn en doornen en distelen voort zal brengen en dat hij daarom voortaan zwoegend, dus met grote inspanning, aan voedsel zal kunnen komen, gaat Geertsema maar liever voorbij, alsof dat niks ingrijpends is, qua orde. Nee, het toont slechts de onjuistheid van zijn gemaakte onderscheid tussen vee en wild gedierte aan. Overal, heel Genesis door, hoeven wij slechts te onderscheiden tussen de mens enerzijds, en de dieren (en planten, die, anders dan Geertsema dus meent, ook leven) anderzijds. Alleen dan kan men vrij blijven van tegenstrijdigheden in zijn betoog. De laatste alinea van zijn paragraaf, getiteld 'De betekenis van Genesis 1:29-30' op p. 65 klopt dan ook alleen, wanneer overal het woordje 'wilde' doorgeschrapt wordt.

Voorts: datgene wat Geertsema op pp. 59-60 met betrekking tot Leviticus en Deuteronomium aanvoert ter versterking van zijn pleidooi dat het kwaad, het lijden en de dood er helemaal bij horen in Gods zeer goede schepping, opdat de evolutieleer bij de orthodoxe christenen een voet tussen de deur kan verkrijgen, heeft enkel betrekking op de offerdienst van *het volk Israël* na de tocht door de woestijn. Het staat los van de kwestie van wat tot voedsel dienen moet voor *ieder mens*, dus voor de *gehele mensheid*, en voor *ieder dier*, voor de zondeval, respectievelijk na de zondvloed. Dus, hoewel het niet van belang is voor de kwestie of van vlees eten en daarmee van de aanwezigheid van lijden en dood reeds van meet af aan in de schepping sprake was of niet:

dat uit Deut. 12:15 eventueel met veel moeite geconcludeerd zou mogen worden, dat het volk Israël reeds voor de intocht, toen het nog door de woestijn omzwierf, wild gedierte mocht eten wil enkel zeggen, dat lijden en dood na de zondvloed bestonden en dat ieder mens, dus ook iedere Israëliet, alles mocht eten. Maar dit alles wisten we al, want het natuurverbond gold toen al lang. De teksten uit Leviticus en Deuteronomium hebben dus enkel betrekking op de offerdienst, nader op wat er mag gebeuren met het vlees van vee dat deels aan de Heere geofferd is. Ze hebben niets met de scheppingsordinantiën der gemene gratie die gelden voor de gehele mensheid te maken, maar wel met de Oudtestamentische schaduwdienst in het kader van de particuliere genade. Gen. 1-11 hebben betrekking op de *gehele* mensheid. Van de roeping van Abraham, de aartsvader van Israël, was nog geen sprake.

Ook de visioenen in Ezechiël 1 en in de Openbaringen aan Johannes worden er door de schrijver op pp. 60-61 met de haren bijgesleept, om te trachten er zijn zwakke punt mee te versterken. Maar die hebben geen enkele relevantie in dit opzicht. Dat hij dit zelf ook wel weet blijkt alleen al uit zijn gebruik van het woordje *'duidelijk'*, om eventueel twijfelende lezers mee te krijgen, wanneer hij schrijft:

*'In beide gevallen vertegenwoordigen de vier wezens duidelijk alle levende wezens op aarde uit Genesis 1; mensen, dieren en vogels'*⁷².

Maar zo duidelijk vind ik dat niet. Ik citeerde reeds Kuyper hierover⁷³. Want waarom worden de vissen, insecten en ongewervelden dan niet genoemd? Het gaat toch volgens hem om 'alle' levende wezens op aarde? Of worden zij vertegenwoordigd door de leeuw en/of de stier? Dan kan ik het hem niet nazeggen dat dit een 'duidelijke' vertegenwoordiging is. Nee, de visioenen hebben *geen* betrekking op het voedsel voor mens en dier dat God toewees bij de schepping. De cherubijn des hemels toont iets van de schepping zoals die voor de val, voor de vloek was, toen die

⁷² A.w.: p. 61

⁷³ A. Kuyper: *'De Gemeene Gratie'*, eerste deel (*Het geschiedkundig gedeelte*), J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 239

wereld nog Gode waardig was. Volgens Kuyper in zijn 'De Gemeene gratie' de dierenwereld in de staat der rechttheid, en in zijn 'Locus de creaturis' de mens in die staat:

*'De **vorm** van de Cherubijnen is verschillend; meestal is het een menselijke gedaante met leeuw-, arend- en stierenkop, om aan te duiden den mensch in zijne voortreffelijkheid, ja iets nog voortreffelijkers dan den mensch'*⁷⁴.

Zoals gezegd, zou ik ook nog de visie van Geertsema op het kwaad van de zee en de duisternis kritisch bekijken. Hij doet het, in de eerste plaats zelfs in de titel van de desbetreffende paragraaf, enerzijds vaak (maar niet altijd) voorkomen, alsof hij deze kwade zaken enkel ziet als een *mogelijkheid*, namelijk als een 'rand van dreiging', waardoor deze kwade zaken *zelve niet* horen bij Gods goede schepping:

*'Maar ergens blijft de dreiging (...)'*⁷⁵;

*'Wat Genesis 1 zegt over de zee en de **blijvende** (vet R.B.) dreiging daarvan (...)'*⁷⁶;

*'Elke dreiging van een chaos die Gods goede schepping verstoort (...)'*⁷⁷

En ook lijkt Geertsema een enkele keer zelfs ruimte te laten voor de concrete historische gebeurtenis van de zondeval:

*En (...) die mogelijkheid en dreiging zijn (...) werkelijkheid **geworden** (vet R.B.)'*⁷⁸.

De vraag laat zich hier immers stellen: waardoor dan?

Maar anderzijds blijkt hij de mogelijkheid, de dreiging van die kwade zaken, net zoals de predatie, uiteindelijk toch ook vaak, gnostisch, te zien als *werkelijkheden in* Gods goede schepping *vanaf den beginne*:

⁷⁴ A. Kuyper: 'Dictaten Dogmatiek, Locus de Creaturis, A: Locus de angelis', tweede druk, J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 51

⁷⁵ A.w.: p. 73

⁷⁶ T.a.p.

⁷⁷ T.a.p.

⁷⁸ T.a.p.

*‘Het gaat om een rand van dreiging **binnen** (vet R.B.) de schepping van God’⁷⁹;*

*‘De mogelijkheid van het kwaad, en de dreiging daarvan, is met de schepping niet opgeheven. Zij **maakt deel uit** (vet R.B.) van de werkelijkheid als schepping van God’⁸⁰;*

*‘Wanneer de dreiging van het kwaad **hoort tot** (vet R.B.) de orde van de schepping zelf, wordt de wereld niet eenvoudiger’⁸¹.*

De theoloog dr. Abraham Kuyper heeft er deze, echt calvinistische kijk op:

*‘De zoo gewichtige vraag, of de ‘oorspronkelijke gerechtigheid’ in Adam natuurlijk of bovennatuurlijk was, d.i. tot zijn natuur behoorde of wel bij zijn natuur bijkwam, hangt in den diepsten grond saam met uw belijdenis omtrent het wezen der zonde. Bellarminus, de vaardige Roomsche polemist, (...) komt er telkens op terug, dat de verleiding tot zonde eigenlijk in den aard van **onze natuur** ligt. Zoo zegt hij (...) o.m. dit:*

*‘De begeerlijkheid van het vleesch (zou) voor den mensch in zijn natuurlijken staat (...) ongetwijfeld (...) een **gebrek**, ja, (...) een zekere **krankheid** van zijn natuur, **die uit de gesteldheid der materie voortvloeyde** (geweest zijn)’.*

Hier nu ligt in, dat God tegenover de stof niet vrij was; dat de stof van nature zekere macht tegenover God bezit; en dat God, besloten hebbende om den mensch uit stof en geest, of wilt ge uit lichaam en ziel, op te bouwen, dit niet anders kon doen, dan op eene wijze die de kiem der zonde in zijn natuur opnam’⁸².

Zou de zelfverklaarde ‘orthodoxe protestant’ Geertsema deze kant op willen? Het lijkt er wel op. Want om die tegenstrijdige denkbeweging van een *buiten* de goede schepping gelegen mogelijkheid van het kwaad, tot de mogelijkheid van het kwaad *binnen* de goede schepping te maken, heeft Geertsema natuurlijk erg moeten rommelen met taal. Zo schrijft hij op p. 77:

⁷⁹ T.a.p.

⁸⁰ A.w.: p. 76

⁸¹ A.w.: p. 83

⁸² A. Kuyper: *De Gemeene Gratie*, eerste deel (het geschiedkundig gedeelte), J.H. Kok, Kampen (z.j.): p. 138

*‘Hoezeer de geschapen werkelijkheid ook ‘goed’ is, er is een rand van dreiging, de mogelijkheid van het kwaad, **misschien wel de aanwezigheid ervan** (vet R.B.)⁸³’.*

en op p. 78:

*‘De nacht en de zee (...) staan duidelijk voor de mogelijkheid, **zo niet de werkelijkheid** (vet R.B.)⁸⁴, van het kwaad (op p. 79 staat dezelfde dubbelzinnige formulering, R.B.) (...) de rand van dreiging die Israël in de duisternis van de nacht en in het geweld van de zee heeft ervaren, wordt eerder als onderdeel van de geschapen wereld gezien dan als gevolg van de zonde van de mens (hier weer die onwil om de historiciteit van de zondeval door Adam te erkennen, R.B.). Zij maken deel uit van de werkelijkheid die in Genesis 1 wordt beschreven. Zij zijn er niet pas na de zonde van de mens, zoals daarvan verteld wordt in Genesis 3’.*

Ik zeg: een ‘rand van dreiging’ betekent, duidt op, een mogelijkheid. De zee en de nacht waren er al wel, maar gebreideld, binnen de perken gehouden door God bij Zijn scheppingsactiviteit. Hun breideling maakt juist de schepping *mogelijk*. Is misschien wel scheppen. Men kan dus niet, zoals Geertsema doet op p. 76, zeggen, dat de dreiging van het kwaad zelf *deel uitmaakt* van de schepping van God, dat o.a. de duisternis en de nacht *deel uitmaken* van Gods schepping waaraan zij zich nooit kunnen onttrekken, terwijl hun breideling de schepping juist *mogelijk maakt*.

Maar let op de door mij in de laatste twee citaten vet gemaakte woorden. Geertsema wil hier niet kiezen voor alleen de *werkelijkheid* van het kwaad. Maar hij kiest zeker niet voor enkel de *mogelijkheid* van het kwaad in den beginne. Want dat zou moeten leiden tot zijn erkenning van een vast punt, i.c. de zondeval, waarop die mogelijkheid (van het kwaad) tot werkelijkheid (van het kwaad) werd. En dat is niet zijn bedoeling. Daarom gebruikt hij hier de dubbelzinnige formuleringen ‘*misschien wel de aanwezigheid ervan*’, en ‘*de mogelijkheid, zo niet de werkelijkheid*’ van het kwaad. Maar hij kiest uiteindelijk duidelijk voor de werkelijkheid van het kwaad als onderdeel van

⁸³ Ja, wat is het nou?

⁸⁴ Zeg het dan!

de goede schepping. En dus niet als enkel een rand van dreiging. Hij ziet de zee en de nacht dus nog liever, zoals gezegd gnostisch, als onderdeel van Gods goede schepping vanaf den beginne, dan als zaken die God juist breidelde bij Zijn scheppen in den beginne.

Mij lijken de zee en de nacht juist chaoskrachten, dus het tegendeel van een geschapen kosmos. Geertsema zal wel niet zoiets als ‘de werkelijkheid van de mogelijkheid van het kwaad’, dus ‘de werkelijkheid van de rand van dreiging van de zee en de nacht’ bedoeld hebben. Want dan zou je ook zoiets moeten kunnen hebben als ‘de mogelijkheid van de mogelijkheid van het kwaad’, en dat is werkelijk onzinnig en zal hij wel niet bedoelen.

Of toch wel? Want wij citeerden reeds eerder van p. 76:

‘De mogelijkheid van het kwaad, en de dreiging daarvan, is met de schepping niet opgeheven. Zij maakt deel uit van de werkelijkheid als schepping van God’.

Men mag dit dus lezen als: ‘De mogelijkheid van het kwaad, en de dreiging daarvan⁸⁵, (...) maakt deel uit van de werkelijkheid als schepping van God’. Dus de mogelijkheid van het kwaad, en de mogelijkheid daarvan⁸⁶, maakt deel uit van de werkelijkheid als schepping van God. En zo komen we toch uit bij ‘de werkelijkheid van de mogelijkheid van het kwaad’, en bij het reeds genoemde, onzinnige ‘de mogelijkheid van de mogelijkheid van het kwaad’.

Ik krijg hier zelf een beetje hoofdpijn van.

Dat hij het hier en daar⁸⁷ op zijn standpunt toch nog heeft over de zee en de duisternis als een rand van dreiging, dus als enkel een *mogelijkheid*, is dan ook onterecht.

Stel hier tegenover dan Kuypers kijk op de zondeval in het paradijs, waarbij ik mij zo veel beter thuis voel:

⁸⁵ Ik neem, welwillend, aan, dat ‘daarvan’ betrekking heeft op ‘het kwaad’. Waardoor hier echter net zo goed gelezen mag worden: ‘De mogelijkheid van het kwaad, en de dreiging van het kwaad’. Maar omdat een dreiging zelf alleen nog maar slechts een mogelijkheid is, zie ik niet in waarom Geertsema hier zoveel woorden gebruikt. Dit is een zinloze herhaling.

⁸⁶ Opnieuw: ik neem, welwillend, aan, dat ‘daarvan’ betrekking heeft op ‘het kwaad’. Waardoor hier echter net zo goed gelezen mag worden: ‘De mogelijkheid van het kwaad, en de dreiging van het kwaad’. Maar omdat een dreiging zelf alleen nog maar slechts een mogelijkheid is, zie ik niet in waarom Geertsema hier zoveel woorden gebruikt. Dit is een zinloze herhaling.

⁸⁷ Zoals op p. 77

‘Later, toen na en door den vloek de elementaire kracht der natuur opkwam, om te verwoesten door storm en orkaan, door bliksem, - vuur en overstroming, door aardbeving en grondverschuiving, door hitte en vorst, traden er ook in deze sferen machten tegen den mensch op, die hem met vernieling bedreigden. Maar in het paradijs was dat alles nog ondenkbaar. Van strijd, van worsteling, van verzet, van dreigend gevaar was ook in deze sfeer der schepping nog geen sprake’⁸⁸;

‘Na den val is daarentegen de verhouding tusschen den mensch en de natuur, waarin het rijk zijner heerschappij gevestigd was, principieel veranderd’⁸⁹;

‘Doornen en distelen kwamen in het plantenrijk uit. Gif zette zich in plant en dier. Verscheurende wildheid begon zich in het gelaat der vele der machtigste dieren te vertoonen. De wind des daags in het paradijs ging over in stormwind en in het loeien der orkanen. De gelijke temperatuur sloeg over in machtige wisseling van koude en hitte. De stroomen traden buiten hun oevers en overstroonden de landouwen. Onkruid en ongedierte traden verwoestend op. Giftige bacteriën begonnen het leven van mensch en dier te bedreigen. De aarde zelve in haar verborgen diepte woelde op, beefde en sidderde, en braakte stroomen van gloeiend lava en vuur uit. Het was, of op eenmaal de hel uit den afgrond opbrak, en zich met reuzenarmen om heel de natuur, en in die natuur om heel den mensch wilde slaan, om ’t alles te vernietigen en te vergruizelen’⁹⁰.

Ik heb Henk Geertsema eerlijk gezegd helaas nooit zo’n heldere docent gevonden⁹¹. Ik releveer dit ook omdat ik vrees, dat de lezer(es) van dit boek wel eens de kluts kwijt zou kunnen raken bij het lezen van de paragraaf ‘*Samenvatting en conclusie*’ van onderhavig hoofdstuk twee. Maar dat is dan niet vreemd, het ligt niet aan hem of haar, want in het bijzonder dat slot is niet helder geschreven, vooral doordat het tegenstrijdigheden bevat. Ik denk, dat onhelderheid onverbrekelijk samenhangt met het schrijven

⁸⁸ A. Kuyper: ‘*Pro Rege*’, eerste deel (*Het koningschap van Christus in zijn hoogheid*), J.H. Kok, Kampen (1911): p. 137

⁸⁹ A.w.: p. 139

⁹⁰ A.w.: pp. 140-141

⁹¹ Gezien het voormelde is hierin de afgelopen decennia helaas geen verbetering gekomen.

van onjuiste dingen. Laat ik proberen ook die logische antinomieën bloot te leggen.

Geertsema heeft het over **twee ambivalenties** die hij meent aangetroffen te hebben: **ten eerste** een ambivalentie in Gen. 1, en **ten tweede** een ambivalente in 'de tegenwoordige wetenschap', in 'het wetenschappelijke wereldbeeld', 'in de natuur', in 'het beeld dat de evolutietheorie ons geeft'. De lezer herinnere zich, dat ik aan het begin van deze analyse erop gewezen heb, dat Geertsema, heel verwarrend, al die termen die ik hier gebruik om aan te geven waar die tweede ambivalentie volgens hem in zit, nevenschikkend, als synoniemen gebruikt. Hij komt daardoor wel in logische tegenstrijdigheden terecht. Want met betrekking tot die **tweede** ambivalentie schrijft hij op p. 77:

*'De vraag waarop we in dit hoofdstuk een antwoord zoeken is of de nadrukkelijke typering van **de schepping** als 'goed' in Genesis 1 niet in strijd is met de ambivalentie van **het wetenschappelijke wereldbeeld**,*

en op p. 78 opnieuw:

*De vraag waar het nu om gaat is alleen of **het Bijbelse spreken over de schepping** ruimte heeft voor een zekere ambivalentie in **de natuur** vanaf het eerste begin'.*

Geertsema formuleert dus tweemaal de vraag waarom het in dit hoofdstuk gaat op verschillende wijze, en vereenzelvigd dus, alsof het om synoniemen gaat, '**het wetenschappelijke wereldbeeld**' met '**de natuur**', wat onterecht is. Omdat het hier *verschillende* zaken betreft, heb ik met verschillende kleuren gemarkeerd.

Hij merkt op p. 78 op, dat het hem gaat

*'om **de schepping als zodanig**, vanaf het begin. Is Gods waardering daarvan **in Genesis 1** te verenigen met de genoemde ambivalentie? Daarbij gaat het uitdrukkelijk niet om **het wetenschappelijke wereldbeeld als een allesomvattende verklaring in termen van natuurwetten, tijd en toeval**. Dat wereldbeeld staat duidelijk tegenover **het Bijbelse scheppingsgeloof**.'*

Ten eerste vraag hij zich dus af, of Gods waardering van **de schepping als zodanig**, vanaf het begin, te verenigen is met de

ambivalentie van **het wetenschappelijke wereldbeeld**. Dit klopt nog, want de twee kleuren duiden erop, dat het hier gaat (of liever: zou moeten gaan) om formuleringen voor verschillende zaken. Maar omdat er dus bij Geertsema sprake is van het gebruik van synoniemen, mag deze vraag ook geherformuleerd worden als: is Gods waardering van **de schepping als zodanig**, vanaf het begin, te verenigen met een zekere ambivalentie in **de natuur**? We zien nu (ook) aan dezelfde kleur dat dit een tautologie betreft. Zo van: 'geldt $A = A$?'. Dit hoofdstuk 1 van Geertsema gaat dus over de 'beantwoording' van een zinloze vraag, en had dus niet geschreven behoeven te worden.

Maar er is meer. Hij schrijft in dit citaat dus ook nog eens, dat het 'uitdrukkelijk niet' gaat om '**het wetenschappelijke wereldbeeld als een allesomvattende verklaring**'. Terwijl ook dat bij Geertsema een van de synoniemen is. Dan mag de vraag gesteld worden:

'geldt $A = A$, waarbij $A \neq A$? Het wordt er allemaal niet beter op...

Tenslotte blijkt hier, in deze slotparagraaf, ook weer, dat Geertsema allergisch is voor het woordje en voor het historische feit van een concrete zondeval waardoor het kwaad van buitenaf de schepping in is gekomen. Want hij schrijft hier, op deze p. 78:

*'Het gaat dus niet om wat er in en met de goede schepping is gebeurd door het kwaad **dat mensen doen** (vet R.B.) en Gods oordeel daarover (...)',*

en op de volgende pagina:

*'(...) ook afgezien van het kwaad **dat de mens doet** (vet R.B.) en de gevolgen daarvan'.*

Ik heb in mijn exemplaar van het boek het hierboven vet gedrukte beide malen doorgekrast en ervoor in de plaats gezet: 'dat Adam deed'. Want het is bij Geertsema wel duidelijk geworden, dat hij in het tweede citaat niet de concrete mens Adam bedoelt (zoals dat wel in de Bijbel het geval is), maar alle mensen. Wat ook duidelijk is uit het gebruik van de meervoudsvorm in het eerste citaat.

Over die **eerste** ambivalentie, die in Gen. 1 zou zitten, schrijft hij vervolgens op p. 79:

‘Daarom, we mogen **niet** (vet R.B.) zeggen dat **Genesis 1** **dezelfde** (vet R.B.) **ambivalentie in de schepping laat zien als waarvan de tegenwoordige wetenschap spreekt**’.

Hier schrijft Geertsema dus dat het gaat om twee *verschillende* ambivalenties. Vandaar de verschillend gekleurde markeringen, ze betreffen immers twee verschillende zaken. Dat het om twee verschillende zaken gaat, wordt verderop op deze bladzijde herhaald:

‘(...) de **schepping van God** (...) is ook **niet** (vet R.B.) **het resultaat van een proces van blinde natuurwetten en tijd en toeval**’.

En ook op pagina 81:

‘In onze tijd betekent **‘schepping**’ dat de wereld om ons heen **niet** (vet R.B.) **uiteindelijk het resultaat is van tijd en toeval, van blinde natuurwetten. Zij is **schepping van God****’.

Maar vervolgens schrijft hij direct volgend op het eerste van de bovengenoemde drie citaten, dat het *wel* om *dezelfde* zaak gaat, alleen in verschillende talen *geformuleerd*:

‘Maar misschien mogen we wel zeggen dat in de taal van **de wetenschap**, met alle voorlopigheid en betrekkelijkheid daarvan, iets aan de orde komt wat **Genesis 1** op zijn eigen manier laat zien (namelijk het kwaad, R.B.)⁹².

En op p. 83 lezen wij iets dergelijks:

‘We kunnen dus concluderen dat op het punt van de ‘goede’⁹³ **schepping** het Genesisverhaal ruimte geeft voor **het wetenschappelijke wereldbeeld van de evolutie, het proces waarlangs alles tot stand gekomen is**. Ook voor de aanwezigheid van roof- en prooidieren, ja van het kwaad als kwaad, geeft Genesis 1 ruimte’.

Hier worden dus *verschillende* zaken (daarom ook verschillend gekleurd) weer wèl met elkander *geïdentificeerd*. Alweer een tegenstrijdigheid, en wel de m.i. belangrijkste.

⁹² A.w.: p. 79

⁹³ Let op de voor Gods Woord denigrerende aanhalingstekens! Op mij komt dit zelfs als spotternij over.

Op dit laatste gaat hij (op p. 79) nog even door, want wij lezen vlak hierna:

*‘Daarom hoeft het ‘goed’ van **de schepping in Genesis 1** niet in **strijd** (vet R.B.) te zijn met **het beeld dat de evolutietheorie ons geeft**’.*

Hier komen wij niet alleen de zojuist gevonden tegenstrijdigheid tegen, maar ook één met Geertsema’s uitdrukkelijke bezwering van pagina 78 die wij al eerder noemden en nu herhalen:

*‘Daarbij gaat het uitdrukkelijk niet om **het wetenschappelijke wereldbeeld als een allesomvattende verklaring in termen van natuurwetten, tijd en toeval**. Dat wereldbeeld staat duidelijk tegenover **het Bijbelse scheppingsgeloof**’.*

Want, zoals al vaker opgemerkt, Geertsema gebruikt allemaal synoniemen door elkaar. Ook *‘**het beeld dat de evolutietheorie ons geeft**’* is bij hem synoniem met *‘**het wetenschappelijke wereldbeeld als een allesomvattende verklaring**’*. Dus iets wat *‘duidelijk tegenover **het Bijbelse scheppingsgeloof**’* staat is bij hem tegelijkertijd **niet in strijd** met ... *‘**het ‘goed’ van de schepping in Genesis 1**’*!

Al dit gerommel met taal kwamen wij ook al tegen bij onze analyse van het boek van Gijsbert van den Brink (‘En de aarde bracht voort’). Het vergt veel tijd en aandacht om al deze ongerechtigheden aan het licht te brengen, en veel tekst om die op een duidelijke manier ten toon te stellen. Vandaar, dat deze kritische analyse van alleen nog maar de inleiding en de hoofdstukken 1 en 2 zo omvangrijk heeft moeten worden. Ik zou het graag anders gezien hebben. Maar wat moet, dat moet. Ook vind ik het waardevol om de lezer(es) kennis te laten maken met het licht, dat Abraham Kuyper hierop liet schijnen.
